

Qorti Kriminali

Onor. Imhalled Dr. Consuelo Scerri Herrera LL.D., Dip Matr., (Can), Ph.D.

Att t' Akkuza numru 5/2022

Ir-Repubblika ta' Malta

vs

Clive Butler

Illum 25 t' Ottubru, 2022

Il-Qorti,

Rat l-Att tal-Akkuza numru 5 tas-sena 2022 migjuba fil-konfront tal-akkuzat Clive Butler, detentur tal-karta tal-identita' bin-numru 0528486M fejn l-Avukat Generali fl-Ewwel Kap ipremetta:

Illi nhar l-erbatax (14) ta' April tas-sena elfejn u hdax (2011) uffiċċjali tad-Dwana Ġermaniża, waqt ronda ta' spezzjoni, waqfu vettura tal-marka Mazda 626 targata bi pjanci Litweni FFU 675 ġewwa zona ta' parkeġġ f'Obergassel fi Bremen, il-Ġermanja.

Illi din il-vettura kienet qed tinsaq minn ċertu **Edgras Sungalia** u żewġ passigġiera oħra, ċertu **Ruslanas Ustinovas** u **Mindaugas Kisenas**, ilkoll mil-belt ta' Klaipeda ġewwa l-Litwanja. Illi mit-tfittxija li saret fl-imsemmija vettura giet elevata bagalja li fiha kien hemm tnejn punt tnejn (2.2) kilogrammi ta' droga

erojina u madwar żewġ (2) kilogrammi oħra ta' sustanza li tintuza bħala *cutting agent* ma tali droga biex jiżdied il-piż tagħha fis-suq tat-traffikar. Illi mill-investigazzjonijiet li saru bejn l-awtoritajiet Ġermaniżi u Maltin gie stabbilit li l-imsemmija bagalja suppost kellha tasal Malta l-ġurnata ta' qabel u cioe fit-**tlettax (13) ta' April** hekk kif sejjer jiġi spjegat b' mod konċiż.

Illi bħala nvestigazzjoni saru diversi rikjesti mid-Dwana Ġermaniża lill-awtoritajiet Maltin biex jiġi stabbilit il-konnessjoni li l-imsemmija persuni kellhom ma Malta, dana fid-dawl tal-fatt li ssemma persuna Maltija li kien ikun magħhom fil-ftehim. Illi mir-riċerka kondotta mid-Dwana u l-Pulizija ta' Malta rriżulta li l-imsemmi **Ruslanas Ustinovas** kellu jasal Malta bid-droga, li nstabet fil-vettura ġewwa Bremen, fit-**tlettax (13) ta' April tas-sena elfejn u ħdax (2011)** flimkien mal-akkużat **Clive Butler**, jiġifieri ġurnata qabel l-arrest tiegħu, appuntu ġewwa Bremen bl-istess droga. Illi mir-riċerka kondotta mil-awtoritajiet irriżulta oltre li **Ruslanas Ustinovas** kien bħala fatt gie Malta f'okkazzjonijiet oħra b'waħda minnhom tkun fid-**dsatax (19) ta' Marzu tas-sena elfejn u ħdax (2011)** b'titjira minn Brussel **KM421**, bit-titjira ta' ritorn tkun għad-disgħa u għoxrin (29) ta' Marzu, iżda jirriżulta li, minnflok **Ruslanas Ustinovas** telaq l-għada b'titjira oħra.

Illi fir-rigward ta' **Mindaugas Kisenas** irriżulta li wkoll gie Malta b'titjira minn Brussel fit-**tnax-il (12) jum ta' Marzu tas-sena elfejn u ħdax (2011)**, bit-titjira ta' ritorn tkun għal-ħamsa u għoxrin (25) ta' Marzu tas-sena elfejn u ħdax (2011) fejn jirriżulta li, minnflok, telaq minn Malta jumejn wara, kwindi fl-**erbatax-il (14) jum ta' Marzu**.

Illi mir-riċerka gie stabbilit li fuq l-imsemmija titjiriet tat-**tnax (12)** u d-**dsatax (19) ta' Marzu tas-sena elfejn u ħdax (2011)**, lejn Malta, bħala passigġier komuni dejjem kien hemm **Clive Butler** qua l-akkużat. Illi filfatt gie kkonfermat li l-

akkuzat **Clive Butler** kien fuq it-titjiriet tal-AirMalta tat-tnax (12) u tad-dsatax (19) ta' Marzu, kif ukoll tat-tlettax (13) ta' April tas-sena elfejn u ħdax (2011).

Illi *di piu* l-identita' tal-akkuzat giet ikkonfermata minn **Ruslanas Ustinovas** waqt ix-xiehda tiegħu, li ttieħdet mill-uffiċċjali prosekuturi Ġermanizi, fuq talba tal-Kummissarju ta' Malta u b'ordni u l-awtorizzazzjoni tal-Magistrat Inkwerenti permezz ta' Ittra Rogatorja, b'dana li kkonferma li **Clive Butler** kien l-istess persuna li kien għaraf fil-mori tal-proċeduri kontrih ġewwa l-Ġermanja, meta ġie muri sett ta' tmien (8) ritratti, fejn hemmhekk kien għaraf lil **Clive Butler** indikat bin-numru tnejn (2), bħala l-persuni li kien preżenti flimkien ma persuna oħra magħrufa minnu bħala 'Ambassador' fejn addirittura kkonferma li l-biljetti tal-ajru tiegħu u ta' **Clive Butler** għall-Malta tat-tlettax (13) ta' April tas-sena elfejn u ħdax (2011), inxtraw minn 'Ambassador' ġewwa Rotterdam. Illi fix-xiehda tiegħu ikkonferma oltre' li l-bagalja li nstabet fil-pussess tiegħu ġewwa Bremen bid-droga meta ġie arrestat l-għada l-erbatax (14) ta' April kienet l-istess bagalja li suppost niżżel miegħu fuq l-imsemmija tijira lejn Malta fit-tlettax (13) ta' April flimkien ma **Clive Butler**.

Illi fl-isfond ta' dan kollu rrizulta li għalkemm id-Dwana u l-Pulizija ta' Malta kellhom l-informazzjoni li propju fit-tlettax (13) ta' April kemm **Ruslanas Ustinovas** kif ukoll **Clive Butler** kellhom tijira flimkien għal Malta, minn spezzjoni kondotta fit-tali data, fost passiġġiera oħra tfacċa biss l-akkuzat **Clive Butler** li minn tfittxija li saret fuqu rrizultat fin-negattiv. Illi kif appena ndikat filfatt l-imsemmi **Ruslanas Ustinovas** kien ġie arrestat l-għada ġewwa Bremen, il-Ġermanja flimkien ma' **Mindaugas Kisenas** u **Edgras Sungalia**, fejn it-tlieta li huma kienu nstabu hatja l-Ġermanja ta' tali pussess ta' droga.

Illi skont ir-rapport tal-espert ġie kkonfermat li l-erba' (4) pakketti li ġew eżaminati, fi tnejn minnhom kien hemm id-droga erojina bil-purita' ta' ċirka

disgħa u għoxrin fil-mija (29%), u fiż-żewġ pakketti l-oħra kien hemm trab kannella bil-piż ta' kważi żewġ (2) kilos liema trab, kif appena ndikat, kien jikkontjeni filfatt tahlita ta' kaffejina u paracetamol liema sustanzi normalment jintużaw biex jithaltu mad-droga erojina biex tizzied fil-piż.

Illi b'għemilu l-akkużat **Clive Butler** sar hati talli fit-tlethax (13) ta' April tas-sena elfejn u ħdax (2011) u fix-xhur ta' qabel din id-data, assoċja ruħu flimkien u ma' xi persuna jew persuni oħra f' dawn il-Gżejjer kif ukoll barra minn dawn il-Gżejjer sabiex ibiegh u jittraffika d-droga erojina f' dawn il-Gżejjer, madwar żewġ (2) kilos, kif ukoll żewġ (2) kilos *cutting agent*, jew li ppromwova, ikkonstitwixxa, organizza jew iffinanzja din l-assoċazzjoni u dana kontra d-dispożizzjonijiet tal-Ordinanza Dwar Medicini Perikolużi, Kapitolu 101 tal-Liġijiet ta' Malta.

Għaldaqstant l-Avukat Ġenerali, f'isem ir-Repubblika ta' Malta, in vista tas-suespost u taċ-ċirkostanzi kollha hemmhakk imsemmija, jakkuża lill-imsemmi akkużat **Clive Butler** hati talli, fit-tlethax (13) ta' April tas-sena elfejn u ħdax (2011) u fix-xhur ta' qabel din id-data, assoċja ruħu flimkien u ma' persuna jew persuni oħra f'Malta u barra minn Malta sabiex ibiegh jew jittraffika d-droga erojina f'Malta bi ksur tad-dispożizzjonijiet tal-Ordinanza dwar il-Medicini Perikolużi;

u jitlob li jinghamel skont il-liġi kontra l-akkużat **Clive Butler** u illi jiġi kkundannat għal piena ta' prigunerija għal għomru u multa ta' mhux inqas minn elfejn, tlett mija u tletin Euro (€2330) iżda mhux iżjed minn mija u sittax-il elf u ħames mitt Euro (€116,500) u l-konfiska favur il-gvern ta' Malta, kemm tal-oġġetti kollha li servew biex isir id-delitt kif ukoll ta' kull flejjes jew propjeta' mobbli u mmobbli oħra tiegħu, hekk misjub hati, skont dak li hemm u jintqal fl-**artikoli 22(1)(a)(f)(1A)(1B), 22(2)(a)(i) (3A)(a)(b)(c)(d), 22(9), 22A, 24 , 24A 26 u 28** tal-Ordinanza dwar il-Medicini Perikolużi, **Kapitolu 101** tal-liġijiet ta' Malta u

fl-**artikoli 23** u **533** tal-Kodiċi Kriminali, **Kapitolu 9** tal-ligijiet ta' Malta, jew ghal kull piena oħra li tista' skont il-ligi tinghata għall-htija tal-akkuzat **Clive Butler**.

Rat l-atti kollha proċesswali, inklużi l-atti tal-kumpilazzjoni.

Rat in-nota tal-eccezzjonijiet preliminari tal-istess Clive Butler, ipprezentata fit-13 ta' Mejju 2022 fejn eccepixxa:

1. Illi l-istqarrija mogħtija mill-akkuzat nhar l-14 ta' Frar 2013, inserita a foglio 5 sa 9 tal-process, għandha tigi sfilzata, inkluz ukoll kwalunkwe referenza illi saret għaliha waqt ix-xhieda u l-mori tal-kumpilazzjoni, satnte illi din ittiehdet b'mod irregolari u mingħajr mal-akkuzat inghata d-dritt illi jkun assistit minn avukat waqt l-interrogazzjoni. Illi tali stqarrija tmur kontra guriprudenza ricenta u kif ukoll l-artikoli 6(3)(c) tal-Konvenzjoni Ewropeja tad-drittijiet tal-bniedem kif ukoll l-Artikolu 39 tal-Kostituzzjoni ta' Malta.
2. Illi jirrizulta illi tali proceduri, gew institwiti fil-konfront tal-akkuzat wara li dan allegatament gie identifikat minn persuna barranija, certu Ruslanas Ustinovas. Illi matul il-mori tal-kumpilazzjoni huwa xehed fil-konfront tal-akkuzat tramite l-procedura tal-Ittra Rugatorja, liema procedura caħdet lill-akkuzat milli jisma' u josserva l-komportament tax-xhud. Illi għal dan il-ghan l-akkuzat jinhtieg, illi sabiex jassikura illi jkollu smiegh xieraq skond il-ligi, ix-xhud Ruslanas Ustinovas, ikun prezenti fizikament waqt ic-celebrazzjoni tal-guri, sabiex ikun jista' jwiegeb għad-domandi viva voce illi jsirulu sabiex ukoll, wiehed ikun jista' josserva l-komportament tieghu waqt il-procedura tal-guri.
3. Salv eccezzjonijiet ulterjuri permessi mil-ligi.

Ikkunsidrat:

L-ewwel eccezzjoni preliminari hekk kif sollevata mill-akkuzat tirrigwardja l-inammissibilta' u l-konsegwenti sfilz tal-istqarrija u/jew dikjarazzjoni tal-akkuzat, kif ukoll l-inammissibilita' t' kwalsiasi referenza ghal din l-istqarrija u dan ghaliex l-akkuzat ma kienx inghata d-dritt illi jkun assistit minn avukat waqt l-interrogazzjoni.

Illi l-akkuzat Clive Butler irrilaxxa stqarrija datata l-14 ta' Frar, 2013 u li tinsab a fol 5 et sequitur tal-atti ta' quddiem il-Qorti tal-Magistrati (Malta) bhala Qorti Istrutturja. Fil-bidu ta' din l-istqarrija tirrizulta is-segweni twissija:

'Twissija moghtija mill-Ispettur Chris Herman Mula fil-prezenza ta' PC 365 Malcolm Griscti

"M'intix obligat li titkellem sakemm ma tkunx tixtieq li titkellem, imma dak li tghid jista' jingieb bi prova."

Fl-ahhar ta' din l-istess stqarrija nsibu l-kliem:

'Din l-istqarrija ghamiltha Volontarjament, minghajr theddid, weghdi jew promessi ta' vantaggi. Hija l-verita' u wara li inqrat lili mill-Ispettur Herman Mula, ma rrid inqid jew innaqqas jew inbiddel xejn minnha u naghzel li ma niffirmahiex.'

L-Ispettur Herman Mula f' din l-istqarrija beda sabiex staqsa lill-akkuzat dawn il-mistoqsijiet:

D: Fimtha tajjeb din it-twissija li ghadni kif ghidtlek, "M' intix obligat li titkellem sakemm ma tkunx tixtieq li titkellem, imma dak li tghid jista' jingieb bi prova?

R: Iva

D: Inti meta gejt arrestat mill-Pulizija, inghatajt id-dritt li titlob u tiehu parir legali u inti ddecidejt li ma tridx tkellem avukat qabel ma nkelmek jien. Ghadek bil-hsieb li tirrifjuta dan id-dritt?

R: Iva

Fil-process, specifikament a fol 43, giet esebita wkoll id-dikjarazzjoni ta' rifjut tal-jedd ghal parir legali fejn b' mod specifiku tghid dawn il-kliem:

Illum 14/02/2013 jiena Clive Butler ID Card 0528486M gejt arrestat in konnessjoni ma' investigazzjoni dwar DROGI u gejt informat minn Spettur Herman Mula li jien ghandi il-jedd u d-dritt, jekk hekk nitlob, li qabel ma ssirli xi nterrogazzjoni nithalla kemm jista' jkun malajr nikkonsulta privatament ma' avukat jew prokuratur legali wicc imbwicc jew bit-telefon.

Din id-dikjarazzjoni giet iffirmata mill-akkuzat Clive Butler kif ukoll mill-Ispettur Herman Mula, PS 923 Pierguido Saliba u PS 891 Oscar Baldacchino.

Illi jirrizulta li meta l-akkuzat Clive Butler irrilaxxa l-istqarrija tieghu, skont il-ligi *in vigore* ta' dak iz-zmien huwa kellu d-dritt li jikkonsulta ma' Avukat jew Prokuratur legali qabel it-tehid tal-istqarrija izda ma kellux dritt li jkollu Avukat prezenti **waqt** ir-rilaxx tal-istqarrija.

Din il-Qorti sejra issa tghaddi sabiex taghmel referenza ghal uhud mis-sentenzi li indirizzaw kwistjonijiet rigwardanti l-ammissibilita' o meno ta' stqarrijiet rilaxxati mill-akkuzat.

Sentenza li għamlet impatt sinifikanti fuq il-ġurisprudenza ta' Malta hija dik tal-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem fl-ismijiet **Borg v. Malta**.¹ F'dik is-sentenza l-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem, fost numru ta' konsiderazzjonijiet, ikkunsidrat li:

'56. Early access to a lawyer is one of the procedural safeguards to which the Court will have particular regard when examining whether a procedure has extinguished the very essence of the privilege against self-incrimination. These principles are particularly called for in the case of serious charges, for it is in the face of the heaviest penalties that respect for the right to a fair trial is to be ensured to the highest possible degree by democratic societies (see Salduz v. Turkey [GC], no. 36391/02, § 54, ECHR 2008).

57. The Court reiterates that in order for the right to a fair trial to remain sufficiently "practical and effective" Article 6 § 1 requires that, as a rule, access to a lawyer should be provided as from the first interrogation of a suspect by the police, unless it is demonstrated in the light of the particular circumstances of each case that there are compelling reasons to restrict this right. Even where compelling reasons may exceptionally justify denial of access to a lawyer, such restriction – whatever its justification – must not unduly prejudice the rights of the accused under Article

¹ Deciża fit-12 ta' Jannar, 2016 u reża finali fit-12 ta' April 2016 (Applikazzjoni numru: 37537/13)

6. *The rights of the defence will in principle be irretrievably prejudiced when incriminating statements made during police interrogation without access to a lawyer are used for a conviction (see Salduz, cited above, § 55).*

58. Denying the applicant access to a lawyer because this was provided for on a systematic basis by the relevant legal provisions already falls short of the requirements of Article 6 (ibid., § 56).

(ii) Application to the present case

59. *The Court observes that the post-Salduz case-law referred to by the Government (paragraph 53 in fine) does not concern situations where the lack of legal assistance at the pre-trial stage stemmed either from a lack of legal provisions allowing for such assistance or from an explicit ban in domestic law*

60. *The Court notes that it has found a number of violations of the provisions at issue, in different jurisdictions, arising from the fact that an applicant did not have legal assistance while in police custody because it was not possible under the law then in force (see, for example, Salduz, cited above, § 56; Navone and Others v. Monaco, nos. 62880/11, 62892/11 and 62899/11, §§ 81-85, 24 October 2013; Brusco v. France, no. 1466/07, § 54, 14 October 2010; and Stojkovic v. France and Belgium, no. 25303/08, §§ 51-57, 27 October 2011). A systemic restriction of this kind, based on the relevant statutory provisions, was sufficient in itself for the Court to find a violation of Article 6 (see, for example,*

Dayanan v. Turkey, no. 7377/03 §§ 31-33, 13 October 2009; *Yeşilkaya v. Turkey*, no. 59780/00, 8 December 2009; and *Fazli Kaya v. Turkey*, no. 24820/05, 17 September 2013).

61. In respect of the present case, the Court observes that no reliance can be placed on the assertion that the applicant had been reminded of his right to remain silent (see *Salduz*, cited above, § 59); indeed, it is not disputed that the applicant did not waive the right to be assisted by a lawyer at that stage of the proceedings, a right which was not available in domestic law. In this connection, the Court notes that the Government have not contested that there existed a general ban in the domestic system on all accused persons seeking the assistance of a lawyer at the pre-trial stage (in the Maltese context, the stage before arraignment).

62. It follows that, also in the present case, the applicant was denied the right to legal assistance at the pre-trial stage as a result of a systemic restriction applicable to all accused persons. This already falls short of the requirements of Article 6 namely that the right to assistance of a lawyer at the initial stages of police interrogation may only be subject to restrictions if there are compelling reasons (see *Salduz*, cited above, §§ 52, 55 and 56).

63. There has accordingly been a violation of Article 6 § 3 (c) taken in conjunction with Article 6 § 1 of the Convention.¹ (Emfazi u sottolinear miżjud minn din il-Qorti.)

Fis-sentenza fl-ismijiet '**Christopher Bartolo (KI 390981M) vs Avukat Generali Kummissarju tal-Pulizija**',² il-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili (Sede Kostituzzjonali)

kienet ikkunsidrat li:

'Fin-nota ta' sottomissjonijiet tagħhom, l-intimati jargumentaw illi l-ilment tar-rikorrent fil-meritu huwa nfondat peress illi huwa kien inghata d-dritt li jikkonsulta ma' avukat qabel l-interrogazzjoni, u filfatt kien eżercita dan id-dritt, u illi s-sentenza citati minnu fir-rikors promotur ma huma ta' l-ebda sostenn għal l-ilment tar-rikorrent peress illi dawn jipprospettaw sitwazzjoni fejn l-interrogat ma thalliex ikellem avukat qabel ma ttehdulu l-istqarrija.

l-Qorti rat pero illi l-ilment tar-rikorrent fir-rikors promotur tiegħu m'huwiex illi ma thalliex jikkonsulta ma' avukat qabel ma ttehdietlu l-istqarrija (hlief fir-rigward tat-tieni wahda), izda proprju illi l-assistent legali tiegħu ma kienx prezenti waqt it-tehid tal-istqarrija, kif jidher per eżempju minn paragrafu 8 u 13 tar-rikors promotur.

M'huwiex ikkontestat illi r-rikorrent ma giex interrogat fil-presenza tal-avukat tiegħu, anke ghaliex wara kollox, f'dak iz-zmien il-ligi stess ma kienitx tippermetti dan.

*Fis-sentenza fl-ismijiet **Panovits v. Cyprus** deciza mill-Qorti ta' Strasbourg fl-11 ta' Dicembru 2008 intqal illi: "...the Court observes that the concept of fairness enshrined in Article 6*

² Deciża mill-Prim'Awla tal-Qorti Civili (Sede Kostituzzjonali) nhar it-23 ta' Novembru, 2017 (Rikors Numru: 92/2016 JPG)

*requires that the accused be given the benefit of the assistance of a lawyer already at the initial stages of police interrogation. **The lack of legal assistance during an applicant's interrogation would constitute a restriction of his defence rights in the absence of compelling reasons that do not prejudice the overall fairness of the proceedings.***"

*Fuq l-istess linja ta' hsieb, fis-sentenza fl-ismijiet **Dayanan v. Turkey** deciza mill-Qorti ta' Strasbourg fit-13 ta' Ottubru 2009 u citata fir-rikors promour tar-rikorrent intqal is-segwenti:*

*"In accordance with the generally recognised international norms, which the Court accepts and which form the framework for its case-law, an accused person is entitled, **as soon as he or she is taken into custody, to be assisted by a lawyer, and not only while being questioned** (for the relevant international legal materials see *Salduz*, cited above, §§ 37-44). Indeed, the fairness of proceedings requires that an accused be able to obtain the whole range of services specifically associated with legal assistance. In this regard, counsel has to be able to secure without restriction the fundamental aspects of that person's defence: discussion of the case, organisation of the defence, collection of evidence favourable to the accused, preparation for questioning, support of an accused in distress and checking of the conditions of detention.'*

*Il-fatt illi l-gurisprudenza tal-Qorti ta' Strasbourg evolviet sussegwentement ghas-sentenza ta' **Salduz** b'mod illi l-interpretazzjoni tad-dritt ghal smiegh mill-Qorti bdiet*

tikkonsidra li huwa necessarju li l-arrestat jithalla jkollu l-assistenza ta' avukat waqt l-interrogatorju hija kkonfermata bl-aktar mod car fis-sentenza fl-ismijiet **Brusco v. France** deciza fl-14 ta' Ottubru 2010, fejn il-Qorti ta' Strasbourg ibbazat il-konkluzjoni tagħha mhux biss fuq l-fatt illi Brusco ma thallix ikellem avukat qabel ma gie interrogat izda anke ghaliex ma kellux access ghal avukat waqt l-ewwel interrogazzjoni tieghu u l-interrogazzjonijiet l-oħra kollha ta' wara dik, u dan a kuntrarju ta' dak li jeziggi l-Artikolu 6:

“L'avocat n'a donc été en mesure ni de l'informer sur son droit à garder le silence et de ne pas s'auto-incriminer avant son premier interrogatoire ni de l'assister lors de cette déposition et lors de celles qui suivirent, comme l'exige l'article 6 de la Convention.”

Konferma terga aktar cara ta' dan, tinsab fis-sentenza fl-ismijiet **Navone and others v. Monaco** deciza mill-Qorti ta' Strasbourg fl-24 ta' Ottubru 2013, fejn il-Qorti ikkonkludiet illi l-ligi ta' Monaco, li kienet tippermetti biss konsultazzjoni ma' avukat qabel l-interrogatorju, u ma kienitx tippermetti illi l-avukat ikun prezenti waqt l-interrogazzjoni,³ kienet leziva tad-dritt ta' smiegh xieraq:

“Or, en l'espèce, nul ne conteste qu'à l'époque des faits, le droit monégasque ne permettait pas aux personnes gardées à vue de bénéficier d'une assistance d'un avocat pendant les

³ Bhas-sistema Maltija f'dak iż-żmien. (Din ir-referenza tinsab fin-nota ta' qiegh il-pagna enumerata tnejn (2) fis-sentenza fl-ismijiet '**Christopher Bartolo (KI 390981M) vs Avukat Generali Kummissarju tal-Pulizija**' deciza mill-Prim'Awla tal-Qorti Cvili (Sede Kostituzzjonali) nhar it-23 ta' Novembru, 2017 (Rikors Numru: 92/2016 JPG).

interrogatoires: une telle assistance était donc automatiquement exclue en raison des dispositions légales pertinentes. La Cour relève en effet que le droit interne ne prévoyait qu'une consultation avec un avocat au début de la garde à vue ou de la prolongation de celle-ci, pendant une heure maximum, l'avocat étant en tout état de cause exclu des interrogatoires dans tous les cas.

(...)

Par conséquent, la Cour ne peut que constater que les requérants ont été automatiquement privés de l'assistance d'un conseil au sens de l'article 6 lors de leur garde à vue, la loi en vigueur à l'époque pertinente faisant obstacle à leur présence durant les interrogatoires."

Il-Qorti rat ukoll illi anke l-Qrati ordinarji Maltin diġa bdew jesprimu d-dubbi tagħhom rigward jekk, il-ligi, kif kienet dak iż-żmien, kienetx tiggarrantixxi adegwament d-dritt ta' smieġh xieraq konsiderat illi ma kienetx tippermetti illi suspettat jkollu assistenza legali waqt l-interrogatorju, u dan kif jidher fis-sentenza tal-Qorti tal-Appell Kriminali deċiża fis-6 ta' Ottubru 2016 **fl-ismijiet Il-Pulizija (Spettur Jesmond J. Borġ) vs Jason Cortis** fejn intqal illi:

"...jista' jkun hemm lok għal-dibattitu dwar kemm il-provvedimenti tal-Kap 9 jirrispekkjaw d-dritt għall-assistenza legali mogħti lill-arrestat tenut kont ukoll illi dan id-dritt, kif ezistenti llum taht il-ligi tagħna, huwa ristrett għal siegħa qabel l-interrogatorju u b'hekk jeskludi l-jedd tal-presenza tal-avukat waqt l-istess

interrogatorju. F'dak l-istadju l-arrestat huwa soggett ghal mistoqsijiet diretti u suggestivi bir-risposti taghhom, anke jekk jghazel li ma jwegibx, bit-traskrizzjoni tieghu tkun eventwalment esebita fil-proceduri kontrih fejn ikun meqjus innocenti sakemm pruvat mod iehor."

Huwa car ghalhekk illi skont il-gurisprudenza kostanti tal-Qorti ta' Strasbourg, hekk kif zviluppat u evolviet sussegwentement ghas-sentenza ta' Salduz, il- garanzija u protezzjoni ta' smiegh xieraq tirikjedi illi l-arrestat jinghata l-possibilita li jkollu mieghu avukat tal-fiducja tieghu waqt, u mhux biss qabel, l-interogazzjoni. Ghalhekk jidher illi l-argument tal-intimati illi dan l-ilment tar-rikorrent huwa nfondat ghaliex kienet inghata l-possibilita li jkellem avukat qabel l-ewwel interrogatorju huwa nsostenibbli ghaliex mill-gurisprudenza appena citata, jidher car illi l-arrestat ghandu jinghata l-possibilita' li jkollu avukat prezenti waqt l- interogazzjoni.

M'huwiex kontestat, illi fiz-zmien in kwistjoni kien hemm restrizzjoni sistematika li kienet timpedixxi lill-arrestat milli jkollu avukat tal-fiducja tieghu prezenti waqt l-interogazzjoni. M'huwiex ikkontestat ukoll illi r-rikorrent ma thallix ikollu avukat prezenti waqt l-ewwel interogazzjoni, u illi ma inghatax access ghall-avukat tieghu qabel jew waqt it-tieni interogazzjoni. Dan il-fatt wahdu, skont il-gurisprudenza tal-Qorti ta' Strasbourg, huwa bizzejjed biex tinstab lezjoni tad-dritt ta' smiegh xieraq.

Il-Qorti pero ma tistghax ma tirrilevax illi dan huwa kaz gravi u partikolari, fejn ir- rikorrent huwa afflitt minn marda serja u terminali, tant li fi zmien tal- interrogazzjoni kien ikollu jaghmel sitt sieghat dialysis, fi granet alternattivi u filfatt kien gie arrestat hekk kif kien ghadu hareg minn sitt sieghat dialysis. Il-Qorti tinsab mhassba mmens illi l-pulizija ma zammew ebda record tal-kondizzjoni ta' sahha tar-rikorrent, b'mod illi ma jistghux jikkonfermaw jekk kienux taw cans lir- rikorrent jiekol u jixrob bejn sitt sieghat dialysis u l-interrogazzjoni tieghu jew le, skont kif qed jallega r-rikorrent. Il-Qorti tfakkar illi sakemm ir-rikorrent kien fil- kustodja tal-pulizija, il-pulizija kienet responsabbli ghal sahhtu u ghalhekk kellha tara li jkollha informazzjoni sufficjenti dwar il-kondizzjoni medika tar-rikorrent sabiex tigi salvagwardjata sahhtu u li r-rikorrent ma jithalliex bil-guh u bil-ghatx wara sitt sieghat dialysis.

Il-Qorti hija tal-fehma illi mill-provi prodotti rrizulta l-kondizzjoni medika tar- rikorrent, li kienet tikkawzalu ugiegh kbir, ansjeta u depressjoni, dana kollu jirrendi r-rikorrent persuna vulnerabbli, speċjalment ikkonsidrat illi l-ewwel interrogazzjoni segwit sitt sieghat dialysis. Barra minn hekk, skont it-testimonjanza mhux kontradetta tal-psikologu Nicholas Briffa, a fol 128 – 129, ir-rikorrent huwa persuna suxxettibbli, u reza vulnerabbli minhabba l-kondizzjoni medika u d- depressjoni li minnha kien jbaghti. Di piu' l-fatt illi r-rikorrent ma kellu l-ebda esperjenza ta' interrogatorju, tirrendih aktar vulnerabbli.

Il-Qorti rat ukoll illi l-intimati ma ressqu l-ebda prova li kien hemm xi ragunijiet impellanti - “compelling reasons” - sabiex ir-

rikorrent ma jithalliex ikollu avukat prezenti waqt l-interrogazzjonijiet tieghu. Ghalhekk, ikkonsidrat li dak iz-zmien kien hemm restrizzjoni sistematika ghad-dritt ta' assistenza legali waqt l-interrogazzjoni, l-effetti ta' liema kienu aggravati f'dan il-kaz minhabba l-vulnerabbilita tar- rikorrent, u galadarba l-intimati ma ressqu l-ebda prova li kien hemm ragunijet serji u mpellenti li jistghu jiggustifikaw ir-restrizzjoni tad-dritt ta' assistenza legali sofferta mir-rikorrent, il-Qorti tikkonkludi illi l-ilment tar-rikorrent illi d-dritt tieghu ghal smiegh xieraq gie lez, huwa fondat.

Ghalhekk, il-Qorti tiddikjara illi r-rikorrent soffra lezjoni tad-dritt tieghu ghal smiegh xieraq minhabba restrizzjoni mhux gustifikata ghad-dritt tieghu ta' access ghal avukat.'

Din is-sentenza giet appellata l-Avukat Ġenerali u l-Kummissarju tal-Pulizija. Il-Qorti Kostituzzjonali fid-decizjoni tagħha,⁴ fost numru ta' kunsiderazzjonijiet qieset li:

36. Mill-premess jirrizulta manifest li l-istqarrijiet rilaxxjati mir-rikorrent ser ikollhom kif fil-fatt gja` kellhom quddiem il-Qorti Kriminali impatt fil-proceduri kriminali, mhux in kwantu ghall-ammissjonijiet, izda in kwantu l-kontenut tagħhom kien ittiehed in konsiderazzjoni fil-quantum tal-piena imposta fuqu mill-Qorti Kriminali, u issa huwa car li anke l-Qorti tal-Appell Kriminali ser tiehu konsiderazzjoni tal-kontenut tal-istqarrijiet f'dan ir-rigward. Ghalhekk, ghalkemm il-proceduri kriminali ghadhom

⁴ Sentenza fl-ismijiet 'Christopher Bartolo v. (1) Avukat Ġenerali; u (2) Kummissarju tal-Pulizija' deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fil-5 ta' Ottubru, 2018 (Rikors numru 92/16 JPG).

pendenti u ghalhekk ma jistax f'dan l-istadju jigi determinat jekk kienx hemm lezjoni ta' smigh xieraq f'dawk il-proceduri, jekk l-istqarrijiet jithallew fil-process tal-proceduri kriminali, dawn wisq probabbilment ser isir uzu minnhom mill-Qorti tal-Appell Kriminali bi pregudizzju jew vantagg ghall-akkuzat fil-kwantifikazzjoni tal-piena, kemm dik karcerarja kif ukoll ghal dak li tirrigwarda l-multa li tista' tigi imposta.

37. *Fid-dawl tal-premess it-tehid tal-istqarrijiet zgur li ser ikollhom impatt fuq l-ezitu tal-process kriminali u, la darba dan isir, x'aktarx ser isir ksur tad-dritt tal-rikorrent ghal smigh xieraq tenut kont tal-fatt li dawn gew rilaxxjati mir-rikorrent fl-assenza ta' avukat li jassistih. Ghalhekk huwa xieraq li, filwaqt li f'dan l-istadju ma jistax jinghad jekk kienx hemm lezjoni ta' dan id-dritt fundamentali tar-rikorrent peress li l-proceduri kriminali ghadhom pendenti, dawn ma jithallewx jibqghu fl-inkartament tal-process kriminali'*

Ghar-raġunijiet suċitati il-Qorti Kostituzzjonali ddecidiet sabiex ma jseħx ksur tad-drittijiet tar-rikorrent ma jsirx aktar uzu miż-żewġ stqarrijiet rilaxxati mir-rikorrent fil-proceduri kriminali.

Fis-sentenza fl-ismijiet **'Il-Pulizija (Spettur Malcolm Bondin) kontra Aldo Pistella'**⁵ fost numru ta' kunsiderazzjonijiet, gie kkunsidrat li:

'Riferibbilment ghall-kaz in ezami, jirrizulta illi Aldo Pistella nghata dritt li jkellem lill-avukat ta` ghazla tieghu qabel irrilaxxja

⁵ Deciża mill-Qorti Civili Prim' Awla (Ġurisdizzjoni Kostituzzjonali) nhar is-27 ta' Ġunju, 2017 (Referenza Kostituzzjonali Numru: 104/16 JZM).

l-istqarrija lill-Ispettur Malcolm Bondin. L-ispettur koncernat ikkonferma li hekk kien il-kaz, kemm meta xehed fil-kors ta` dan il-procediment, kif ukoll meta xehed fil-kawza kriminali. In partikolari, fis-seduta tal-kawza kriminali tal-20 ta` Ottubru 2014 stqarr illi:-

“Minn hemm hekk komplejna bl-investigazzjonijiet mas-sur Aldo Pistella fejn jien tajtu d-drittijiet tieghu u fejn tajtu d-dritt tal-parir legali fejn xtaq li jkellem avukat u fil-fatt kien tkellem ma` l-avukat tieghu Dr Sarah Sultana personalment, kien tkellem l-ghada filghodu fejn kienet giet tkellmu gewwa l-kwartieri tal-Pulizija. Wara li ha lparir legali kont komplejt bl-investigazzjonijiet mieghu....” (ara fol 19 u 20 tal-process kriminali).

Mill-istqarrija rrizulta wkoll illi Pistella kkonferma li fehem it-twissija moghtija lilu mill-pulizija u li kien kellem lil avukat tieghu qabel ma rrilaxxa l-istqarrija. Insibu a fol 29:

“M: Fhimtha t-twissija li ghadni kif tajtek?

T: Iva.

M: Tikkonferma li kellimt lil avukat tieghek Dr Sara Sultana u gejt moghti dokument bid-drittijiet kollha tieghek bil-lingwa taljana?

T: Iva.

Madanakollu rrizulta wkoll illi Pistella ma kienx assistit mill-avukat ta` ghazla tieghu waqt it-tehid tal-istqarrija. Gara hekk ghaliex fiz-zmien meta Pistella kien qed jigi nvestigat, ma kienx

hemm dritt li min kien qed jigi nvestigat jitlob li jkun assistit minn konsulent legali waqt it-tehid ta` l- istqarrija.

Din hija propju l-kwistjoni mertu tar-referenza kostituzzjonali odjerna, ossija jekk il-kaz ta` persuna li ma jkollhiex assistenza legali fl-istadju meta tkun giet arrestata u interrogata jikkostitwix ksur tal-jedd ghal smigh xieraq kif tutelat bl-Art 6 tal-Konvenzjoni.

Il-Qorti hadet nota tal-fatt li Aldo Pistella ddikjara li talab l-assistenza ta` avukat izda dak l-avukat ma kienx prezenti waqt l-interrogatorju.

Irrizulta wkoll mix-xiehda tal-Ispettur Bondin fil-proceduri kriminali illi waqt li kien qed jaghti l-istqarrija, Pistella kkopera izda kellu problema bejn li ried jikxef il-persuni involuti u bejn li ma riedx; ghalhekk kien rega` nsista li jkellem lill-konsulent legali izda din it-talba kienet michuda.

L-ispettur xehed hekk a fol 25 :-

“Is-sinjur ikkopera maghna bis-shih. Il-problema li kellu s-sinjur qisu bejn jixtieq jikkopera mal-pulizija u jghid verament min huma involuti n-nies u minn ghand min kien qed jixtri u jassistina fdawk l- affarijiet u bejn qed jibza` minn dawn l-affarijiet. Ghax fhin minnhom xtaq li jghinna u fhin minnhom rega` talab biex jitkellem filfatt ma` l-avukat, ghidtlu li ma jistax.”

Ghal din il-Qorti, il-fatt li persuna ma kinitx assistita minn avukat waqt l- interrogazzjoni jwassal ghal sitwazzjoni fejn l-uzu ta` l-istqarrija mehuda minghajr l-assistenza legali tammonta ghal lezjoni tad-dritt ghal smigh xieraq tal-imputat skont l-Art 6 tal-Konvenzjoni.

Din il-Qorti tqis li gall-kaz odjern ghandha tapplika l-gurisprudenza l-aktar ricenti tal-ECHR u tal-qrati taghna fejn inghad kjarament li d-dritt ta` l-applikant jigi rrimedjabbilment ippregudikat meta hu jirrilaxxa stqarrijiet waqt linterrogazzjoni meta ma kienx assistit minn avukat u in segwitu dawk l-istqarrijiet jintuzaw kontra tieghu. '

L-istess Qorti⁶ qieset li:

'Fil-fehma ta` din il-Qorti, il-fatt li persuna ma kinitx assistita minn avukat waqt l-interrogazzjoni u waqt l-istess interrogazzjoni talbet li terga` tkellem lill-avukat u tali talba giet michuda, iwassal ghal sitwazzjoni fejn id- dritt ta` dik il-persuna, fil-kaz tal-lum Aldo Pistella, kien irrimedjabbilment ippregudikat stante illi huwa rrilaxxa stqarrijiet waqt l-interrogazzjoni meta ma kienx assistit minn avukat u in segwitu dawk l-istqarrijiet jintuzaw kontra tieghu.

Issa rrizulta wkoll illi l-kawza kriminali ghadha pendent.

⁶ Fis-sentenza fl-ismijiet 'Il-Pulizija (Spettur Malcolm Bondin) kontra Aldo Pistella' deciza mill-Qorti Civili Prim'Awla (Gurisdizzjoni Kostituzzjonali) fis-27 ta' Gunju 2017 (Referenza Kostituzzjonali Numru. 104/16 JZM)

Ghalkemm il-qorti ta` gurdizzjoni kriminali eventwalment taghti decizjoni fil-mertu wara li jkun inghalaq il-gbir tal-provi, tenut kont tal-konsiderazzjonijiet kollha premessi, m`ghandux ikun illi l-kawza kriminali titkompli bl-istqarrija ta` Aldo Pistella lill-Ispettur Malcolm Bondin tkun taghmel prova ladarba rrizulta li waqt it-tehid tal- istqarrija ma kienx prezenti l-avukat ta` Aldo Pistella.

Del resto l-Avukat Generali u l-Kummissarju tal-Pulizija t-tnejn sostnew illi l-kaz tal-pulizija kontra Aldo Pistella mhuxwix fondat biss fuq l-istqarrija ta` l-akkuzat izda fuq provi ohra wkoll.

Ghalkemm jibqa` l-principju li procediment gudizzjarju ghandu jitqies fit-totalita` tieghu sabiex jigi determinat kienx hemm ksur tal- jedd ghal smigh xieraq, tibqa` l-konsiderazzjoni li m`ghandu jsir ebda uzu mill-istqarrija ta` Aldo Pistella fil-process kriminali sabiex meta jintemm il-process kriminali, ma jkunx mittiefes b`irregolaritajiet.'

Il-Qorti Kostituzzjonali⁷ ikkonfermat is-sentenza tal-Ewwel Qorti, fejn fost kunsiderazzjonijiet ohra dwar l-appell ipprezentat mill-Avukat Ġenerali u l-Kummissarju tal-Pulizija ikkunsidrat li:

⁷ Fil-kawza fl-ismijiet 'Il-Pulizija (Spettur Malcolm Bondin) v. Aldo Pistella' deciza fl-14 ta' Diċembru, 2018 (Rikors numru: 104/2016/1 JZM).

'14. Ghalkemm, bhall-ewwel qorti, taqbel mal-appellanti illi f'dan l-istadju għadu ma seħh l-ebda ksur tal-jedd għal smigh xieraq, madankollu, kif osservat fil-kaz ta' Malcolm Said,⁸ il-qorti xorta hija tal-fehma li ma jkunx għaqli li l-proċess kriminali jithalla jitkompla bilproduzzjoni tal-istqarrija tal-akkuzat Pistella ladarba din, għallinqas f'parti minnha, ittiehdet mingħajr ma Pistella kellu l-għajjnuna ta' avukat. Għalhekk, għalkemm għadu ma seħh ebda ksur tal-jedd għal smigh xieraq, fiċ-ċirkostanzi huwa għaqli illi, kif qalet l-ewwel qorti, ma jsir ebda użu mill-istqarrija fil-proċess kriminali sabiex, meta l-proċess kriminali jintemm, ma jkunx tniggès b'irregolarità – dik li jkun sar użu minn stqarrija li ttiehdet mingħajr ma linterrogat kellu l-għajjnuna ta' avukat – li tista' twassal għal konsegwenzi bħal tħassir talproċess kollu.

15. Il-fatt li, kif josservaw l-appellanti, hemm xieħda oħra fil-proċess barra l-istqarrija li tista' ssahħah il-kaz tal-prosekuzzjoni ma huwiex argument kontra din il-konkluzjoni. Ifisser biss li l-kaz tal-prosekuzzjoni ma jiddgħajjifx bit-tneħħija tal-istqarrija waqt li jista' jingieħ fixxejn jekk l-istqarrija tithalla fil-proċess u dan possibilment iwassal għal sejbien, eventwalment, ta' ksur tal-jedd għal smigh xieraq.'

Il-Qorti tagħmel referenza ukoll għas-sentenza fl-ismijiet **'Ir-Repubblika ta' Malta v. Martino Aiello'**⁹ fejn gie kkunsidrat li:

⁸ 24 ta' Ġunju 2016. (Din ir-referenza tinsab fin-nota ta' qieħ il-pagna enumerata tnejn (2) fis-sentenza fl-ismijiet 'Il-Pulizija (Spettur Malcolm Bondin) v. Aldo Pistella' deciħa fl-14 ta' Diċembru, 2018 (Rikors numru: 104/2016/1 JZM).

⁹ Sentenza preliminari mogħtija mill-Qorti Kriminali nħar id-9 ta' Meħju, 2017 (Att ta' Akkuħa numru 13/2015).

'Illi t-tezi tar-rikorrenti hi semplici u lineari. Meta giet rilaxxata l-istqarrija dik il-persuna ma kellhiex id-dritt tal-prezenza ta' l-avukat. Il-konkluzjoni allura hi li tali stqarrija ghandha tkun inammissibli.

Illi t-tezi tal-Avukat Generali hi daqstant lineari. Ir-rikorrenti gie moghti d-dritt li jikkonsulta avukat ta' fiducja tieghu. Hu rrifjuta tali dritt, ma kkonsulta lil hadd u liberament u volontarjament irrilaxxa l-istqarrija hawn fuq imsemmija.

Illi din il-Qorti josserva li s-sentenza Borg v. Malta (hawn fuq citata) ma kinitx biss jitkellem fuq id-dritt li wiehed ikollu l-jedd li jikkonsulta ma avukat qabel tigi rilaxxat stqarrija. Dik is-sentenza tghid illi f'kull stadju ta' l-investigazzjoni l-persuna susspettata jew akkuzata jrid ikollha d-dritt ta' l-avukat. Kien ghalhekk li gie promulgat l-Att numru LI ta' l-2016.

Illi fil-fehma ta' din il-Qorti l-istess principji li gew applikati fis-sentenzi hawn fuq imsemmija ghandhom japplikaw f'dan il-kaz ukoll. Dan ifisser li anki jekk r-rikorrenti rrifjuta d-dritt li jikkonsulta avukat ma jfissirx li hu kien ser jirrifjuta l-prezenza ta' avukat fl-istess kamra ta' l-interrogatorju, tenut kont tal-fatt li l-artikolu fuq citat isemmi li l-avukat prezenti ghall-interrogatorju "...jippartecipa b'mod effettivo fl-interrogazzjoni...". Kif wiehed jista' japprezza din hi sitwazzjoni kompletament differenti. Logikament, ma tistax tipenalizza persuna li ghamel ghazla fuq parametri kompletament differenti minn dawk li huma in vigore llum.

Ghaldaqstant, ghal dawn ir-ragunijiet din il-Qorti tilqa l-eccezzjoni tar-rikorrenti. Tiddikjara l-istqarrija tad-19 ta' Ottubru, 2014 rilaxxat mir-rikorrenti bhala nammissibbli. Tali stqarrija ma tistax tigi prodotta waqt il-guri jew kopja taghha moghtija lill-gurati.'

Dik is-sentenza kienet giet appellata u l-Qorti tal-Appell Kriminali¹⁰ ma kinitx ikkonfermat is-sentenza tal-Qorti Kriminali iżda kienet ikkunsidrat:

'19. Illi gjaldarba l-kwistjoni imqanqla la hija wahda frivola u lanqas vessatorja, din il-Qorti, wara li rat l-artikolu 46(3) tal-Kostituzzjoni u l-artikolu 4(3) tal- Kapitolu 319 tal-Ligijiet ta' Malta, qed tibghat lil-Prim'Awla tal-Qorti Civili, l- kwistjoni dwar jekk bl-uzu fil-guri kontra l-akkuzat appellat Martino Aiello tal- istqarrija rilaxxjata minnu lill-pulizija fid-19 ta' Ottubru 2014 jigix lez id-dritt tal-istess Martino Aiello ghal smigh xieraq sancit bl-artikolu 39(1)(3) tal-Kostituzzjoni u l-artikolu 6(1)(3) tal-Konvenzjoni għall-Protezzjoni tad- Drittijiet tal-Bniedem u tal-Libertajiet Fondamentali.

20. Tiddiferixxi dan l-appell sine die sakemm tigi deciza defnittivament il-kwistjoni fuq riferita.'

Sussegwentement, il-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili (Sede Kostituzzjonali)¹¹ iddeċiediet ir-referenza Kostituzzjonali billi iddikjarat li fic-ċirkostanzi tal-każ mhux ser ikun jirriżulta ebda leżjoni tad-dritt fundamentali tal-akkuzat Martino Aiello għal smigh xieraq kif sancit bl-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni ta' Malta u l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea għall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Libertajiet Fundamentali jekk isir użu fil-guri kontra tiegħu mill-istqarrija li

¹⁰ Deciza fit-9 ta' April, 2018 (Att ta' Akkuza Numru 13/2015).

¹¹ Fl-ismijiet 'Ir-Repubblika ta' Malta vs Martino Aiello' fis-17 ta' Ottubru, 2019 (Referenza Kostituzzjonali Numru: 38/2018 AF).

huwa rrilaxxa lil pulizija fid- 19 ta' Ottubru, 2014. Il-Qorti f'dik is-sentenza fost kunsiderazzjonijiet oħra, qieset li:

'Qabel xejn, din il-Qorti tgħid illi ma jirrizultax li kien hemm raġunijiet tajbin li jżommu lill-akkużat milli jkollu avukat preżenti waqt l-interrogazzjoni u waqt li kien qiegħed jagħti listqarrija. L-uniku raġuni li Martino Aiello ma setax ikun mgħejjun minn avukat kienet li, dak iż-żmien, il-liġi ma kienitx tippermetti li l-akkużat ikun hekk mgħejjun f'dak l-istadju imma seta' jikkonsulta ma' avukat biss qabel l-interrogazzjoni, xi haġa li mhux kontestat li Martino Aiello rrifjuta li jagħmel.

Madanakollu, il-posizzjoni ġurisprudenzjali kurrenti turi li m'għadux il-każ li l-fatt waħdu li l-liġi ma kienitx tippermetti l-assistenza ta' avukat qabel jew waqt l-interrogazzjoni, awtomatikament iwassal sabiex jinstab li kien hemm ksur tad-dritt għal smiġħ xieraq, kif qiegħed jippretendi l-akkużat, imma din il-Qorti għandha tqis diversi fatturi qabel tasal għall-konkluzjoni tagħha.

Kif diġà ntqal, dan il-każ huwa kemmxejn differenti mill-każ ta' Aldo Pistella in kwantu li Martino Aiello kien fil-fatt irrinunzja għad-dritt tiegħu li jikkonsulta ma' avukat qabel ma gie interrogat mill-Pulizija u assolutament ma ġiex muri li huwa xtaq li jkollu avukat preżenti waqt l-interrogazzjoni jew waqt li kien qiegħed jirrilaxxa l-istqarrija.

*Propriu dwar ir-rinunzja, fil-każ ta' **Paskal vs Ukraine**, tal-15 ta' Settembru 2011, il-Qorti Ewropea qalet hekk:*

“neither the letter nor the spirit of Article 6 of the Convention prevents a person from waiving of his own free will, either expressly or tacitly, the entitlement to the guarantees of a fair trial, as long as a waiver of the right is given in an unequivocal manner and was attended by the minimum safeguards commensurate to its importance.”

L-akkuzat naqas milli juri wkoll li huwa għandu jitqies bħala persuna vulnerabbli. Fil-fatt, meta xehed quddiem din il-Qorti, tista' tghid li ma semma xejn dwar iċ-ċirkostanzi tal-arrest tiegħu flimkien ma' martu mal wasla tagħhom hawn Malta. Martino Aiello la kien minorenni u lanqas kien ibati minn xi forma oħra ta' vulnerabilità fiż-żmien in kwistjoni. Lanqas jirrizulta xi prova fis-sens li iċ-ċirkostanzi li fihom ittiehdet l-istqarrija kienu għalih intimidanti. L-istqarrija ngħatat volontarjament, mingħajr theddid, wegħdi jew promessi ta' vantaġġi u wara li ngħata d-debita twissija skont il-liġi, u cioè li ma kienx obligat jittellem sakemm ma kienx hekk jixtieq, iżda li dak li kien ser jgħid seta' jingiebb bħala prova kontrih. Lanqas ma gie muri li l-akkuzat ma kienx qiegħed jifhem l-import ta' iċ-ċirkostanzi li kien jinsab fihom. Il-Qorti tinnotta wkoll illi Martino Aiello ma qajjem l-ebda lment dwar listqarrija li kien irrilaxxa qabel ma gie deċiż il-każ ta' Borg vs Malta imma huwa talab lill-Qorti Kriminali sabiex ikun jista' jressaq eċċezzjoni dwar l-inammissibilità tal-istqarrija bissminhabba dak deċiż mill-Qorti Ewropea fl-imsemmija każ. Imma kif rajna, din ilġurisprudenza m'għadhiex applikabbli inkondizzjonatament safejn l-akkuzat qiegħed jippretendi li l-istqarrija tiegħu mhijiex ammissibbli bħala prova abbazi tal-fatt

waħdu li dak iż-żmien ma setax ikun assistit minn avukat waqt l-interrogazzjoni u waqt li kien qiegħed jirrilaxxa l-istqarrija. Anzi, għandhom jittieħdu in konsiderazzjoni diversi fatturi li flimkien jagħmlu ċ-ċirkostanzi tal-każ.

Martino Aiello fl-ebda stadju ma kkontesta l-awtenticità tal-prova li gābet il-Prosekuzzjoni kontrih, liema prova mhijiex limitata għall-istqarrija in kwistjoni. Lanqas ma oppona għall-preżentata ta' dik l-evidenza. L-assjem tal-provi ser ikun evalwat minn Imħallef u għalhekk, minn persuna b'għarfien għoli tal-proċedura legali u l-ligi Maltija.

Finalment, il-Qorti tqis illi huwa indubbjament fl-interess pubbliku li jiġi investigat u imressaq sabiex jiġi ġudikat mill-Qorti ta' ġurisdizzjoni kriminali l-akkużat li nqabad in flagrante jitttraffika d-droga f'Malta.

Għaldaqstant, il-Qorti ssib li l-akkużat Martino Aiello ma rnexxilux juri li tassew ser iġarrab ksur tad-dritt tiegħu għal smiġħ xieraq bl-użu fil-ġuri kontra tiegħu tal-istqarrija li rrilaxxa fid-19 ta' Ottubru 2014.¹

Dik is-sentenza giet appellata u l-Qorti Kostituzzjonali fis-sentenza fl-ismijiet **'Ir-Repubblika ta' Malta v. Martino Aiello'**¹² caħdet l-appell u fost kunsiderazzjonijiet oħra qieset li:

¹² Deċiża mill-Qorti Kostituzzjonali fis-27 ta' Marzu, 2020 (Rikors numru: 38/18 AF).

'24. L-istqarrija ma tteħditx bi ksur ta' xi dispozizzjoni ta' ligi u kien ċertament fl-interess pubbliku li kaz dwar traffikar ta' drogi f'Malta, ikun investigat u jittieħdu proċeduri kriminali dwaru.

25. M'hemm l-ebda indizju li l-appellant gie mġiegħel jagħmel dik l-istqarrija. Fl-ebda stadju m'allega xi theddid jew wegħda biex għamilha.

26. Fir-rigward ta' paragrafu (g) m'hemmx dubju li l-prosekuzzjoni trid li dik l-istqarrija tintuza bħala prova importanti tal-guri li għad irid isir, u dan b'riferenza għal dak li għara f'Mejju u Ġunju, 2014 peress li fl-istqarrija Aiello ammetta li kien hemm darbtejn oħra f'dawok ix-xhur meta kien digà` importa droga f'Malta. Fatt li saret riferenza espressa għalih fl-att tal-akkuza. Għalkemm il-guri għadu ma sarx, hu evidenti li dik l-ammissjoni f-listqarrija għandha importanza fil-proċess kriminali tant li saret riferenza għaliha fl-att ta-lakkuza.

27. Inoltre, dwar dan il-kaz għad irid isir il-guri. Għalhekk huma l-gurati li ser jiddeciedu jekk l-appellant huwiex hati tal-akkuza li hemm kontrib. Madankollu, ser ikun l-imħallef li fl-indirizz li jrid jagħmel lill-gurati ser jiġbor ix-xieħda tax-xieħda u l-provi li jkun marbutin magħhom, kif ukoll ifisser ix-xorta u l-elementi tar-reati rilevanti għall-kaz. Hu l-imħallef li jagħmel "... kull osservazzjoni oħra li tiswa biex trieġi u turi lill-guri kif għandu jaqdi sewwa d-dmirijiet tiegħu" (Artikolu 465 tal-Kap. 9).

28. Li hu zgur hu li f'dan il-kaz l-appellant ingħata l-opportunita' li jittellem ma' avukat, bit-telefon jew wiċċ imb'wiċċ, iżda

irrifjuta. B'dak il-mod l-appellant ċaħħad lilu nnifsu mill-opportunita' li jkollu parir ta' avukat sabiex jipprepara ruħu għall-interrogazzjoni u sabiex jingħata tagħrif dwar il-vantagġi u z'vantagġi li jitkellem jew jagħzèl is-silenzju waqt linterrogazzjoni. Dan meta kien jaf li waqt l-interrogazzjoni ma kienx ser ikollu l-assistenza ta' avukat prezenti. Dan apparti li kien infurmat b'mod ċar bil-jedd li jibqa' sieket u ma jwegibx izda xorta aghzèl li jwiegèb liberament. Madankollu xorta aghzèl li jwiegèb għad-domandi li sarulu.'

Il-Qorti tal-Appell Kriminali (Sede Superjuri), f' sentenza li ngħatat riċentament, fl-ismijiet **'Ir-Repubblika ta' Malta vs Martino Aiello'**¹³ il-Qorti qieset:

'12. Illi d-difiza madanakollu xorta waħda għadha qed tinsisti fuq l-eccèzzjoni minnha ventilata dwar l-inammissibilita' ta' l-istqarrija tal-akkuzat billi tishaq illi din il-Qorti ta' kompetenza penali trid thares lejn il-kwistjoni taħt ottika differenti minn dik tal-Qorti Kostituzzjonali, ukoll għaliex fl-istadju ta' ċelebrazzjoni tal-ġuri ma għandux jiġi rimess għal ġudizzju tal-ġurija popolari jekk il-kriterji mfassla fid-decizjoni Beuze vs il-Belġju deciza mill-Qorti Ewropea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem ma gèwx osservati. Jishaq illi għalkemm l-appellat inqabad f'okkazjoni waħda in flagrante jdaħħal id-droga ġewwa Malta, madanakollu fl-istqarrija rilaxxata minnu lil pulizija huwa jammetti għal zèwg'okkazjonijiet oħra ta' importazzjoni liema fatt allura johrog' biss minn din l-istqarrija u minn ebda prova oħra. Fil-fehma tad-difiza hija din il-Qorti f' dan l-istadju tal-proceduri li għandha tara jekk il-kriterji imfassal fid-decizjoni Beuze

¹³ Deciza fis-27 ta' Jannar, 2021 (Att ta' Akkuza numru: 13/2015).

jirrizultaw u jekk humiex ser iwasslu sabiex jivvizjaw listqarrija rilaxxata mill-appellat.

13. *Illi l-Qorti ma tistax taqbel ma din il-linja difenzjonali u dan għaliex kif diversi drabi affermat mill-qrati fir-rigward tal-principju regolatur dwar l-ammissibilita' ta' prova fil-proċess penali, hija prassi adottata mill-giurisprudenza illi prova ma titqiesx li hija inammissibbli sakemm ma jkunx hemm xi dispozizzjoni espressa tal-ligi li tipprekludi l-ammissjoni ta' dik il-prova. Illi għalkemm l-appellat jistieden lil din il-Qorti tqies l-ilment minnu ventilat mill-ottika tal-proċess gudiżzarju penali u mhux minn dak ta' natura kostituzzjonali, madanakollu imbagħad ma jinvoqa ebda regola tal-ligi penali li teskludi l-producibilita' tal-istess stqarrija, izda jishaq unikament illi l-istqarrija hija nieqsa mill-valur probatorju tagħha għaliex meta interrogat huwa ma kellux avukat preżenti miegħu sabiex jassistieh u allura qiegħed issejjes din il-lanjanza fuq lezjoni potenzjali tal-jedd tiegħu għal smiġh xieraq, kwistjoni li issa giet determinat finalment mill-Qorti Kostituzzjonali li sabet li ma kien hemm ebda lezjoni f'dan is-sens. (...)'*

Fl-istess sentenza, fost kunsiderazzjonijiet oħra gie meqjus li:

'16. Magħmula dawn il-kunsiderazzjonijiet u billi d-difiża qed issejjes l-eċċezzjoni tagħha dwar l-inammissibilita' ta' l-istqarrija ta' l-akkużat mhux fuq xi regola penali tal-evidenza li teskludi dik il-prova, peress li l-istess stqarrija kienet konformi mal-ligi penali vigenti dak iz- zimien, izda fuq l-allegata lezjoni potenzjali tal-jedd tiegħu għal smiġh xieraq taħt l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea jekk isir uzu minn dik l-istqarrija fil-guri,

u peress ukoll illi mill-pronunzjament tal-Qorti Kostituzzjonali tali lezjoni ma tirrizultax, f'dan l-istadju tal-proċeduri l-imsemmija prova m'għandhiex tiġi skartata billi mhuwiex nieqes il-valur probatorju tagħha ġaladarba ma hemm ebda regola li qed teskludi l-ammissjoni ta'l-istess.'

Sentenza ta' ċertu importanza hija dik mogħtija mill-Grand Chamber tal-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem fis-sentenza 'Bueze vs Belgium'¹⁴ fejn għamlet enfazi fuq il-fatt li l-proċeduri iridu jiġu evalwati fl-intier tagħhom sabiex jiġi determinat jekk kien hemm vjolazzjoni tad-dritt għal smiegħ xieraq. F'dik is-sentenza ġie meqjus li:

'150. When examining the proceedings as a whole in order to assess the impact of procedural failings at the pre-trial stage on the overall fairness of the criminal proceedings, the following non-exhaustive list of factors, drawn from the Court's case-law, should, where appropriate, be taken into account (see Ibrahim and Others, cited above, § 274, and Simeonovi, cited above, § 120):

- (a) whether the applicant was particularly vulnerable, for example by reason of age or mental capacity;*
- (b) the legal framework governing the pre-trial proceedings and the admissibility of evidence at trial, and whether it was complied with – where an exclusionary rule applied, it is particularly unlikely that the proceedings as a whole would be considered unfair;*

¹⁴ Deciża mill-Grand Chamber tal-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem fid-9 ta' Novembru, 2018 (Applikazzjoni numru: 71409/10)

- (c) whether the applicant had the opportunity to challenge the authenticity of the evidence and oppose its use;*
- (d) the quality of the evidence and whether the circumstances in which it was obtained cast doubt on its reliability or accuracy, taking into account the degree and nature of any compulsion;*
- (e) where evidence was obtained unlawfully, the unlawfulness in question and, where it stems from a violation of another Convention Article, the nature of the violation found;*
- (f) in the case of a statement, the nature of the statement and whether it was promptly retracted or modified;*
- (g) the use to which the evidence was put, and in particular whether the evidence formed an integral or significant part of the probative evidence upon which the conviction was based, and the strength of the other evidence in the case;*
- (h) whether the assessment of guilt was performed by professional judges or lay magistrates, or by lay jurors, and the content of any directions or guidance given to the latter;*
- (i) the weight of the public interest in the investigation and punishment of the particular offence in issue; and*
- (j) other relevant procedural safeguards afforded by domestic law and practice.'*

Fl-istess sentenza gie kkunsidrat li:

'193. In conclusion, re-emphasising the very strict scrutiny that must be applied where there are no compelling reasons to justify the restriction on the right of access to a lawyer, the Court finds that the criminal proceedings brought against the applicant, when considered as a whole, did not cure the procedural defects

occurring at the pre-trial stage, among which the following can be regarded as particularly significant:

(a) The restrictions on the applicant's right of access to a lawyer were particularly extensive. He was questioned while in police custody without having been able to consult with a lawyer beforehand or to secure the presence of a lawyer, and in the course of the subsequent judicial investigation no lawyer attended his interviews or other investigative acts.

*(b) In those circumstances, and without having received sufficiently clear prior information as to his right to remain silent, the applicant gave detailed statements while in police custody. He subsequently presented different versions of the facts and made statements which, even though they were not self-incriminating *stricto sensu*, substantially affected his position as regards, in particular, the charge of the attempted murder of C.L.*

(c) All of the statements in question were admitted in evidence by the Assize Court without conducting an appropriate examination of the circumstances in which the statements had been given, or of the impact of the absence of a lawyer. 28

(d) While the Court of Cassation examined the admissibility of the prosecution case, also seeking to ascertain whether the right to a fair trial had been respected, it focused on the absence of a lawyer during the period in police custody without assessing the consequences for the applicant's defence rights of the lawyer's absence during his police interviews, examinations by the investigating judge and other acts performed in the course of the subsequent judicial investigation.

(e) The statements given by the applicant played an important role in the indictment and, as regards the count of the attempted murder of C.L., constituted an integral part of the evidence on which the applicant's conviction was based.

(f) In the trial before the Assize Court, the jurors did not receive any directions or guidance as to how the applicant's statements and their evidential value should be assessed.

194. The Court finds it important to emphasise, as it has done in other cases under Article 6 § 1 of the Convention in which an assessment of the overall fairness of the proceedings was at issue, that it is not for the Court to act as a court of fourth instance (see Schatschaschwili, cited above, § 124). In carrying out such an assessment, as required by Article 6 § 1, it must nevertheless carefully look at how the domestic proceedings were conducted, and very strict scrutiny is called for where the restriction on the right of access to a lawyer is not based on any compelling reasons. In the present case, it is the combination of the various abovementioned factors, and not each one taken separately, which rendered the proceedings unfair as a whole.

(iv) General conclusion

195. Accordingly, there has been a violation of Article 6 §§ 1 and 3 (c) of the Convention.'

Għalhekk skond din is-sentenza, ir-restrizzjoni għal aċċess għal Avukat waqt l-interrogatorju ma jfissirx awtomatikament li kien hemm leżjoni tad-dritt għal smiegħ xieraq iżda l-Qorti trid tqis ukoll l-'overall fairness' tal-proċeduri sabiex

tiddetermina jekk kienx hemm lezjoni o meno. F'dan ir-rigward, il-Qorti tal-Appell Kriminali fis-sentenza fl-ismijiet 'Il-Pulizija vs Maximilian Ciantar'¹⁵ wara li għamlet referenza għas-sentenza fl-ismijiet 'Philippe Bueze vs Belgium'¹⁶ qieset:

'Illi ghalkemm illum kif inghad il-ligi regghet giet emendata u dan sabiex jigi fis-sehh fil-ligi domestika d-dritt komunitarju fir-rigward u sabiex ukoll ir-restrizzjoni sistematika dwar id-dritt għall-avukat jigi regolat, madanakollu fiz-zmien meta giet rilaxxjata l-istqarrija tal-appellant kien hemm dritt, ghalkemm wiehed iktar ristrett, tal-persuna suspettata biex tikkonferixxi mal-avukat tal-fiducja taghha fil-hin precedenti l-interrogatorju mill-pulizija. Illi allura din il-Qorti fid-dawl tal-pronunzjament surriferit tal-Qorti Ewropeja tad-Drittijiet tal-Bniedem ma tistax a priori tiskarta stqarrija ta' persuna li tkun inghatat l-jedd tikkonsulta ma' avukat qabel ma tigi interrogata, izda fejn l-avukat taghha ma kienx prezenti fil-waqt tal-interogazzjoni, u dan ghaliex allegatament jista' jkun hemm lezjoni tad-dritt taghha ghal smigh xieraq, billi kif mistqarr f'dan il-pronunzjament kull kaz irid jitqies ghalih u cioe' allura billi jigi mistharreg f'kull kaz individwalment jekk bil-fatt illi l-persuna akkuzata ma kellhiex l-avukat prezenti waqt it-tehid tal-istqarrija dan setax impinga fuq issmigh xieraq iktar 'il quddiem tul il-proceduri penali istitwiti kontra taghha.

Din il-Qorti ma ghandhiex funzjonijiet kostituzzjonali u allura ma ghandhiex il-poter tistharreg jekk ikunx sehħ lezjoni tad-dritt

¹⁵ Deciża mill-Qorti tal-Appell Kriminali fis-27 ta' Frar, 2019 (Appell Numru: 514/2017).

¹⁶ Deciża mill-Grand Chamber tal-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem fid-9 ta' Novembru, 2018 (Numru: 71409/10).

ta' smigh xieraq jew jekk potenzjalment dan jistax isehh u dan f'kaz fejn xi forma ta' assistenza legali tkun giet moghtija. Ma tistax il-Qorti ta' kompetenza penali tiddeciedi a priori illi bil-fatt wahdu illi fiz-zmien li l-persuna akkuzata tkun giet interrogata ma kellhiex il-jedd ikollha l-avukat prezenti maghha dan awtomatikament kien vjolattiv tal-jedd taghha ghal smigh xieraq meta l-Qorti Ewropeja issa qed tidderigi il-qrati domestici jindagaw jekk il- proceduri fl-intier taghhom kenux gusti filkonfront tal-akkuzat bit-test allura li irid jigi segwiet fuq zewg binarji u cioe':

- i. the existence of compelling reasons for the right to be withheld*
- ii. the overall fairness of the proceedings.*

Jinghad biss f'dan il-kaz illi l-appellant kien abbilment assistit tul dawn il-proceduri kriminali istitwiti kontra tieghu. Fl-ebda mument tul il-proceduri ma jqanqal il- kwistjoni dwar il-valur probatorju tal-istqarrija minnu rilaxxjata biex b'hekk il-Qorti ghandha quddiemha prova li qatt ma giet ikkontestata. Illi maghdud dan madanakollu l-Qorti tossero li l-appellant kien ikkonsulta mal-avukat tal-fiducja tieghu qabel ma gie interrogat. F'dak iz-zmien huwa kellu sitta u ghoxrin sena u diga` kellu irregistrati kontra tieghu hdax-il kundanna biex b'hekk ma jistax jitqies li kien bniedem vulnerabbli. L-appellant qatt ma jikkontendi illi hu jew l-avukat tieghu ma gewx mgharrfa mill-pulizija dwar in-natura tal-akkuzi migjuba fil-konfront tieghu jew tal-provi li l-pulizija kellhom f'idejhom. Fuq kollox dak mistqarr mill- appellant fl-istqarrija minnu rilaxxjata huwa biss

korroborazzjoni ta' dak li jikkontendu l-vittmi billi dawn kienu x-xhieda ewlenija f'dan il-kaz meta jistqarru li gharfu lill-appellant bhala wiehed mill-hallelin.

Illi finalment ghalkemm il-ligi f'dak iz-zmien ma kenitx tippermetti lill-avukat li jkun prezenti waqt it-tehid tal-istqarrija, madanakollu ghandu jinghad illi l-ligi kif inhi illum ma tantx toffri dik l-assistenza effettiva bil-fatt illi l-avukat ikun prezenti mal-persuna suspettata waqt li din tkun qed tigi interrogata bil-proviso ghall-artikolu 355AUA (8)(c) talKodici Kriminali jiddisponi hekk:

“Id-dritt tal-avukat li jippartecipa b'mod effettiv ma ghandux jinftiehem bhala dritt tal-avukat li jostakola l-interrogazzjoni jew li jissuggerixxi twegibiet jew reazzjonijiet ohra ghall-interrogazzjoni u kull mistoqsija jew rimarka ohra mill-avukat ghandha, hlief f'circonstanzi eccezzjonali, issir wara li l-Pulizija Ezekuttiva jew awtorita ohra investigattiva jew awtorita gudizzjarja jkunu ddikjaraw li ma ghandhomx aktar mistoqsijiet.”

Fil-fatt minn qari tad-Direttiva tal-Unjoni Ewropeja dwar id-Dritt tal-assistenza legali, ghalkemm din giet tramandata kwazi kelma b'kelma fil-ligi taghna, madanakollu dana l-proviso ma jirriaffigura imkien fl-artikolu 3 tad-Direttiva, li gie trasportat fl-artikolu 355AUA tal-Kodici Kriminali.

Maghmula dawn il-konsiderazzjonijiet ghalhekk din il-Qorti ma issib l-ebda mottiv li jista' igieghlha titbieghed mill-fehma

milhuqa mill-Ewwel Qorti li strahet fuq ix- xiehda tal-vittmi f'dan il-kaz abbinata mal-istqarrija rilaxxjata mill-appellant u dan sabiex sejset is-sejbien ta' htija fil-konfront tieghu.'

Din il-Qorti sejra tagħmel referenza għal *joint concurring opinion* tal-Imħalfin Yudkivska, Vučinić, Turković u Hüseyinov għas-sentenza fl-ismijiet '**Beuze v. Belgium**'¹⁷ fejn fost affarijiet ohra ikkunsidraw li:

'22. In sum, we believe that it is vital to make a distinction between the systematic defects and the particular defects which are found in individual cases as a result of targeted and context-specific restrictions (e.g. in terrorism cases) or as a result of mistakes and shortcomings in individual cases. It is not correct for the Court to consider the overall fairness of an individual applicant's case when a systematic ban exists, affecting every other individual in the applicant's position and in the absence of any assessment by the relevant national authorities.

23. The formulation of the exception is extremely clear: any derogation must be justified by compelling reasons pertaining to an urgent need to avert danger for the life or physical integrity of one or more people. In addition, any derogation must comply with the principle of proportionality, which implies that the competent authority must always choose the alternative that least restricts the right of access to a lawyer and must limit the duration of the restriction as much as possible. In accordance with the Court's case-law, no derogation may be based exclusively on the type or

¹⁷ Deciża mill-Grand Chamber tal-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem fid-9 ta' Novembru, 2018 (Applikazzjoni numru: 71409/10).

seriousness of the offence and any decision to derogate requires a case-by-case assessment by the competent authority. Finally, derogations may only be authorised by a reasoned decision of a judicial authority.

24. The Court must apply a strict approach to a blanket prohibition on the right to legal assistance; otherwise we will end up in conflict with the overall direction of both the case-law of the Court and EU law.'

Fis-sentenza fl-ismijiet **'Paul Anthony Caruana v. Avukat Ġenerali, Kummissarju tal-Pulizija, Registratur tal-Qrati u Tribunali Kriminali'**¹⁸ il-Qorti Kostituzzjonali għamlet referenza għas-sentenza suċitata fl-ismijiet **'Beuze vs Belgium'** u kkunsidrat li:

'18. Din hija interpretazzjoni li hija eqreb mal-posizzjoni li kienet ħadet din il-qorti qabel is-sentenza ta' Borg milli mal-interpretazzjoni mogħtija mir-Raba' Sezzjoni f'Borg u effettivament tfisser li kellha raġuni il-Qorti Kostituzzjonali ta' Malta fil-posizzjoni li kienet ħadet fil-kazta' Muscat u fis-sentenzi li segwew, qabel ma kienet kostretta tbiddel dik l-interpretazzjoni fid-dawl ta' Borg.

19. Uħud mill-imħallfin membri tal-qorti li tat is-sentenza ta' Beuze, f'opinjoni għalihom, ikkritikaw is-sentenza fejn qalet illi, f'kull każ, trid tqis il-proċess fit-totalità tiegħu u mhux biss in-nuqqas ta' għajjnuna ta' avukat, għax dehrilhom illi, iżjed milli

¹⁸ Deċiża mill-Qorti Kostituzzjonali fil-31 ta' Mejju, 2019 (Rikors kostituzzjonali numru: 64/2014 JRM).

precizazzjoni tal-interpretazzjoni ta' Salduz fid-dawl ta' Ibrahim, is-sentenza ta' Beuze hija kapovolgiment ta' dik il-gurisprudenza. Hu x'inh, hijiex precizazzjoni, elaborazzjoni, evoluzzjoni jew kapovolgiment, din hija sa issa l-ahhar kelma, u taghti ragun lill-Qorti Kostituzzjonali ta' Malta fil-guris- prudenza li segwiet is-sentenza ta' Muscat.

20. Fid-dawl ta' dawn il-konsiderazzjoniet, l-aggravju tal-attur – sa fejn igħid illi “l-fatt wahdu illi persuna li tkun instabet hatja ma tkunx thalliet tikkonsulta ma' avukat tal-fiducja tagħha fil-mument tal-investigazzjoni u l-ghotja ta' stqarrija lill-pulizija, minhabba restrizzjoni sistematika fil- ligi maltija, awtomatikament ikun ifisser illi saret vjolazzjoni tad-dritt fundamentali tas-smigh xieraq ta' dik l-istess persuna taht l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea” – huwa hazin u huwa micħud.'

F'dik il-kawza, l-akkużat kien irilaxxa l-istqarrija tiegħu fis- 7 ta' April, 2006 u għalhekk fi żmien meta suspettati ma kellhomx dritt li jikkonsultaw mal-avukat tagħhom, la qabel ir-rilaxx tal-istqarrija u wisq aktar waqt l-interrogazzjoni. Fl-istess sentenza, il-Qorti qieset li kien hemm raguni tajba għala l-attur ma thallix ikellem avukat qabel jew waqt l-ewwel interrogazzjoni u dan sabiex issir *controlled delivery* lil terza persuna li kienet tipprovdi lill-attur bid-droga. Il-Qorti kkunsidrat ukoll illi ma saret ebda allegazzjoni li l-istqarrija saret fic-ċrkostanzi msemija fl-artikolu 658 tal-Kodici Kriminali għalkemm issa jgħid li kien xurban u fis-sakra meta għamel l-istqarrija. In oltre' kkunsidrat li l-istqarrija ma kinitx ir-raguni li wasslet għal kundanna tal-attur iżda li l-attur ammetta l-ħtija. Din l-ammissjoni saret fil-preżenza tal-Avukat wara konsulta miegħu u quddiem Maġistrat li wissieh bil-konsegwenzi tal-ammissjoni u tah l-opportunita' li

jieħodha lura. Il-Qorti kkonfermat li ma kien hemm ebda ksur tal-jedd tal-attur għal smigh xieraq.

Din il-Qorti tagħmel referenza ukoll għas-sentenza fl-ismijiet '**Stephen Pirotta v. L-Avukat Ġenerali u l-Kummissarju tal-Pulizija**'¹⁹ li fost affarijiet oħra kienet tirrigwarda l-fatt li l-akkużat ma ngħatax il-jedd li jkellem avukat qabel ma ttieħditlu l-istqarrija. Il-Qorti wara li qieset ġurisprudenza tal-Qorti Ewropeja fis-Sezzjonijiet Magħquda (Grand Chamber), ikkunsidrat li:

'14. Effettivamente, dan ifisser illi – kontra dak li qalet l-ewwel qorti fis-silta miġjuba fuq – il-fatt waħdu li ma tkunx thalliet tingħata l-għajnuna ta' avukat waqt l-interrogazzjoni, ukoll jekk ma kienx hemm raġunijiet impellenti għal dan in-nuqqas, u dik l-istqarrija ntużat fil-proċess, ma huwiex bizzżejjed biex, ipso facto, jinsab ksur tal-jedd għal smigh xieraq: trid tqis il-proċess fit-totalità tiegħu ("having regard to the development of the proceedings as a whole").'

Il-Qorti qieset li l-attur ma ġarrab ebda ksur tal-jedd tiegħu taħt l-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni jew l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea. Ikkunsidrat li:

'23. Fil-kaz tal-lum ma jista' jkun hemm ebda dell ta' dubju li l-attur kien ħati tal-imputazzjonijiet imressqa kontra tiegħu, kif wara kollox għarfet l-ewwel qorti stess. L-ewwel qorti għarfet ukoll illi l-qrati ta' ġurisdizzjoni kriminali waslu għall-konklużjoni tal-ħtija tal-attur bis-saħħa ta' xieħda oħra barra l-istqarrija tiegħu. Meqjus il-proċess kriminali fl-intier tiegħu, ma jistax jingħad illi l-attur ma ngħatax smigh xieraq: kellu għarfien

¹⁹ Deċiża mill-Qorti Kostituzzjonali fis-27 ta' Settembru, 2019 (Rikors kostituzzjonali numru: 13/2016 JRM).

tal- provi kollha mressqa kontrih u ma ntweriex li nzamm mistur xi tagħrif li kellha l-pulizija; kellu għajnuna ta' avukat waqt il-proċess quddiem il- qorti; kellu fakoltà jressaq xhieda u jagħmel konto-eżami tax-xhieda tal-prosekuzzjoni; instab ħati bis-saħħa ta' xiehda ogggettiva li, ukoll jekk ma tqisx l-ammissjoni tiegħu, rabtitu mal-incident u ma setgħetx thalli dubju dwar il-ħtija tiegħu.'

Fis-sentenza mogħtija mill-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem fl-ismijiet **'Farrugia v. Malta'**,²⁰ ġie kkunsidrat li:

*'98. Prior to the recent Beuze judgment, in a number of cases, the Court found that systematic restrictions on the right of access to a lawyer had led, ab initio, to a violation of the Convention (see, in particular, **Dayanan v. Turkey**, no. 7377/03, § 33, 13 October 2009 and **Boz v. Turkey**, no. 2039/04, § 35, 9 February 2010). That same approach was followed by the Court in relation to the Maltese context in Borg (no.37537/13, 12 January 2016).*

*99. Subsequently, being confronted with a certain divergence in the approach to be followed in cases dealing with the right of access to a lawyer, the Court had occasion to further examine the matter in **Ibrahim and Others, Simeonovi** and more recently in **Beuze**, all cited above, where the Court departed from the principle set out in the preceding paragraph. In Beuze, the most recent authority on the matter, the Grand Chamber gave prominence to the examination of the overall fairness approach*

²⁰ Deċiża mill-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem fl-4 ta' Ġunju, 2019 u reżta finali fis-7 ta' Ottubru, 2019 (Applikazzjoni numru: 63041/13).

and confirmed the applicability of a two stage test, namely whether there are compelling reasons to justify the restriction as well as the examination of the overall fairness and provided further clarification as to each of those stages and the relationship between them, as explained below.

(i) Concept of compelling reasons

*100. The criterion of “compelling reasons” is a stringent one: having regard to the fundamental nature and importance of early access to legal advice, in particular at the suspect’s first police interview, restrictions on access to a lawyer are permitted only in exceptional circumstances, must be of a temporary nature and must be based on an individual assessment of the particular circumstances of the case. A finding of compelling reasons cannot stem from the mere existence of legislation precluding the presence of a lawyer. The fact that there is a general and mandatory restriction on the right of access to a lawyer, having a statutory basis, does not remove the need for the national authorities to ascertain, through an individual and case-specific assessment, whether there are any compelling reasons. Where a respondent Government have convincingly demonstrated the existence of an urgent need to avert serious adverse consequences for life, liberty or physical integrity in a given case, this can amount to a compelling reason to restrict access to legal advice for the purposes of Article 6 of the Convention (see *Beuze*, cited above, §§ 142-143).*

(ii) The fairness of the proceedings as a whole and the relationship between the two stages of the test

101. Where there are no compelling reasons, the Court must apply very strict scrutiny to its fairness assessment. The absence of such reasons weighs heavily in the balance when assessing the overall fairness of the criminal proceedings and may tip the balance towards finding a violation. The onus will then be on the Government to demonstrate convincingly why, exceptionally and in the specific circumstances of the case, the overall fairness of the criminal proceedings was not irretrievably prejudiced by the restriction on access to a lawyer (see Beuze, cited above, § 145).

102. The Court further emphasises that where access to a lawyer was delayed, and where the suspect was not notified of the right to legal assistance, the privilege against selfincrimination or the right to remain silent, it will be even more difficult for the Government to show that the proceedings as a whole were fair (ibid., § 146).

103. As the Court has already observed, subject to respect for the overall fairness of the proceedings, the conditions for the application of Article 6 §§ 1 and 3 (c) during police custody and the pre-trial proceedings will depend on the specific nature of those two phases and on the circumstances of the case (ibid., § 149).

(iii) Relevant factors for the overall fairness assessment

104. *When examining the proceedings as a whole in order to assess the impact of procedural failings at the pre-trial stage on the overall fairness of the criminal proceedings, the following non-exhaustive list of factors, drawn from the Court's case-law, should, where appropriate, be taken into account:*

- (a) whether the applicant was particularly vulnerable, for example by reason of age or mental capacity;*
- (b) the legal framework governing the pre-trial proceedings and the admissibility of evidence at trial, and whether it was complied with – where an exclusionary rule applied, it is particularly unlikely that the proceedings as a whole would be considered unfair;*
- (c) whether the applicant had the opportunity to challenge the authenticity of the evidence and oppose its use;*
- (d) the quality of the evidence and whether the circumstances in which it was obtained cast doubt on its reliability or accuracy, taking into account the degree and nature of any compulsion;*
- (e) where evidence was obtained unlawfully, the unlawfulness in question and, where it stems from a violation of another Convention Article, the nature of the violation found;*
- (f) in the case of a statement, the nature of the statement and whether it was promptly retracted or modified;*
- (g) the use to which the evidence was put, and in particular whether the evidence formed an integral or significant part of the probative evidence upon which the conviction was based, and the strength of the other evidence in the case;*

- (h) whether the assessment of guilt was performed by professional judges or lay magistrates, or by lay jurors, and the content of any directions or guidance given to the latter;
- (i) the weight of the public interest in the investigation and punishment of the particular offence in issue; and
- (j) other relevant procedural safeguards afforded by domestic law and practice (*ibid.*, § 150).'

Fl-istess sentenza gie kkunsidrat ukoll li:

'118. However, the nature of the statements and their use is of particular relevance in the present case. The Court notes that they did not contain any confessions nor was their content self-incriminating. However, the privilege against self-incrimination is not confined to actual confessions or to remarks which are directly incriminating; for statements to be regarded as self-incriminating it is sufficient for them to have substantially affected the accused's position (see, for example, **Schmid-Laffer v. Switzerland**, no. 41269/08, § 37, 16 June 2015). Indeed, the statements given by the applicant, at pre-trial stage in the absence of a lawyer, were relied on by the Court of Criminal Appeal in connection with the applicant's credibility. In particular, in its judgment the Court of Criminal Appeal had noted certain inconsistencies in his statements of 1 and 2 February 2002 (see paragraph 22 above) and it had considered that he was not reliable as the applicant had replied in an evasive and hesitant way to police questions concerning his business, profitability, rent, and profits of the previous year (see paragraph 26 above). Nevertheless, the Court cannot but note that the Court of

Criminal Appeal had found that A.F.'s statements had been enough to determine the applicant's guilt. In consequence its assessment of the applicant's credibility on the basis of his pre-trial statements can be considered as having been made ex abundanti cautela (out of an abundance of caution). In the light of the Court of Criminal Appeal's finding concerning the sufficiency of A.F.'s statements, the Court considers that the use it made of the applicant's statements to assess his credibility cannot be considered as having substantially affected his position.

(iii) Conclusion

119. In conclusion, while very strict scrutiny must be applied where there are no compelling reasons to justify the restriction on the right of access to a lawyer, the Court, in the specific circumstances of the case, finds that having taken into account the combination of the various above-mentioned factors, despite the lack of procedural safeguards relevant to the instant case, the overall fairness of the criminal proceedings was not irretrievably prejudiced by the restriction on access to a lawyer.

120. There has therefore been no violation of Article 6 §§ 1 and 3 (c) of the Convention.'

Interessanti hija l-joint dissenting opinion tal-**Imħallfin Serghides u Pinto de Albuquerque** fejn fost kunsiderazzjonijiet oħra ikkunsidraw li:

'10. In any event, we are of the view that the right to a lawyer at the pre-trial stage does not hinge, in any way or form, on the state

of vulnerability of the defendant. Nothing in the Convention makes the Article 6 § 3 (c) right dependent on such vulnerability. Such an abusive and restrictive interpretation of that right contradicts its essence. Every defendant, vulnerable or not, has a right, at the pre-trial stage, to a lawyer who will advise him or her on the defence strategy to be followed.

11. Secondly, the majority state that "The applicant did not allege, either before the domestic courts or before [the Court], that the Police had exerted any pressure on him, nor that the evidence obtained had been in violation of another Convention provision".

21

12. We disagree with this argument. The fact that a defendant has not been pressured by the police does not limit his or her right to a lawyer. Legal assistance in a criminal procedure is indispensable not only to counter pressure by the police or any other evidence obtained in violation of the Convention, but to define a strategy for the defence and adapt it to every incident throughout the entire proceedings. The police are expected to act lawfully, regardless of the manner in which a defendant presents his or her defence, with or without the benefit of legal assistance. The one has simply nothing to do with the other. Lawful conduct by the police is not a valuable argument on which to restrict the exercise of a Convention right by the defence. Ultimately, this argument by the majority reflects a very restrictive conception of the role of the lawyer in criminal procedure.

²¹ § 111 of the present judgment. (Din ir-referenza tinsab fin-nota ta' qiegħ il-pagna enumerata hmistax (15) fil-joint dissenting opinion tas-sentenza citata).

13. Thirdly, the majority state that “in the present case, the applicant was informed repeatedly in a sufficiently explicit manner of his right to remain silent and the privilege against self-incrimination”.²²

14. Again, we cannot accept this argument. The right to remain silent is not interchangeable with the right to a lawyer. These are two very different rights. Legal assistance at the pre-trial stage of a criminal procedure is essential to inform the defendant of the advantages and disadvantages, from the perspective of the defence strategy, of speaking out or remaining silent. In other words, the right to a lawyer is instrumental in effective protection of the right to remain silent (and of the privilege against self-incrimination).

15. In short, the fact that the applicant was informed of his right to remain silent if he so desired and the fact that the applicant did not claim that any pressure was exerted on him have nothing to do with his procedural right under Article 6 § 3 (c) of the Convention to have access to a lawyer. Those facts are irrelevant for the purpose of curing the breach of this right. In our view, it is a fundamental mistake at stage two not to take seriously into account the finding of stage one, especially when the test applied should be a very strict scrutiny.²³ Otherwise, what is the point of having two stages!?’

²² § 112 of the present judgment. (Din ir-referenza tinsab fin-nota ta' qiegh il-pagna enumerata sittax (16) fil-joint dissenting opinion tas-sentenza citata).

²³ § 108 of the present judgment. (Din ir-referenza tinsab fin-nota ta' qiegh il-pagna enumerata sbatax (17) fil-joint dissenting opinion tas-sentenza citata).

Ikkunsidrat;

B'referenza għall-ġurisprudenza indikata *supra*, din l-Onoabbli Qorti tinnota l-interpretazzjoni differenti li tagħat il-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem fir-rigward tad-dritt tas-smieġh xieraq. Fost id-diversi sentenzi, fejn il-Qorti evalwat jekk kienx hemm ksur tad-dritt tas-smieġh xieraq, issir referenza għas-sentenzi suċitati fl-ismijiet '**Beuze vs Belgium**'²⁴ mogħtija mill-Grand Chamber tal-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem u s-sentenza tal-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem fl-ismijiet '**Farrugia vs. Malta**'.²⁵

Fil-ġurisprudenza ndikata iktar il-fuq, ma jistax ma jiġix innutat li filwaqt li ċertu sentenzi jenfazzjaw l-inammissibiltà ta' stqarrija, meta susspetat ma kienx akkumpanjat mill-avukat tiegħu fil-hin tal-interrogazzjoni, *stante* li difett bħal dan ma jistax jiġi sanat, sentenzi oħrajn jtennu illi sempliċiment għax susspettat ma jkunx akkumpanjat mill-avukat tiegħu fil-hin tal-interrogazzjoni ma għandux awtomatikament ifisser li l-istqarrija li hu jkun irilaxxa hija inammissibbli u għaldaqstant tali proċeduri għandhom jiġu evalwati fit-totalità' tagħhom u jittiehed kont tal-'*overall fairness*' ta' l-istess proċeduri.

Din il-Qorti tinnota b' dispjaċir u tenfasizza li ċertament ma jistax jingħad li hemm ċertezza legali u ċioe' 'legal certainty' dwar din il-kwisjoni.

Il-Qorti tagħmel referenza għas-sentenza ricenti fl-ismijiet '**Ir-Repubblika ta' Malta vs Ahmed El Fadali Enan**'²⁶ fejn gie meqjus:

²⁴ Deċiża mill-Grand Chamber tal-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem fid-9 ta' Novembru, 2018 (Applikazzjoni numru: 71409/10).

²⁵ Deċiża mill-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem fl-4 ta' Ġunju, 2019 u reża finali fis-7 ta' Ottubru, 2019 (Applikazzjoni numru: 63041/13).

²⁶ Deciza mill-Qorti tal-Appell Kriminali (Sede Superjuri) fis-27 ta' Jannar 2021 (Att tal-Akkuza Numru: 7/2018).

'15. Illi l-pozizzjoni ta' dritt li tirregola it-teħid ta' stqarrijiet u dikjarazzjonijiet mis-suspettat taħt id-dritt penali nostran ra żviluppi sostanzjali fi snin recēti. Illi fiz-żmien meta l-akkuzāt gie arrestat u interrogat lura fil-bidu tas-sena 2010, huwa ma kellux il- jedd għall-ebda forma ta' assistenza legali la qabel u lanqas matul it-teħid tal-istqarrija. Illi kien seħħ bdil għal Kodiċi Kriminali permezz ta' l-Att III tal-2002 fejn il-legislatur ħaseb sabiex "il-persuna li tkun arrestata u qed tinzamm taħt il-kustodja tal-Pulizija f'xi Għassa jew f'xi post ieħor ta' detenzjoni awtorizzata għandha, jekk hija hekk titlob, titħalla kemm jista' jkun malajr tikkonsulta privatament ma' avukat u prokuratur legali, wiċċ imb'wiċċ jew bit-telefon, għal mhux aktar minn siegħa żmien. Kemm jista' jkun malajr qabel ma tibda tiġi interrogata, l-persuna taħt kustodja għandha titgħarraf mill-Pulizija bid-drittijiet li għandha taħt dan is-subartikolu." Madanakollu dan il-bdil ma giex fis-seħħ hlief snin wara u cōe' fl-10 ta' Frar 2010 u għalhekk xahar wara li l-akkuzāt rrilaxxa l-istqarrija tiegħu. Imbagħad finalment b' trasposizzjoni fil-ligī tagħna ta' dak imfassal fid-Direttiva 2013/48/UE tal-Parlament Ewropew u tal-Kunsill tat-22 ta' Ottubru 2013 dwar id-dritt tal-aċċess għal avukat fi proceduri kriminali u fi proceduri tal-mandat ta' arrest Ewropew, is-suspettat inghata il-jedd ikun assistit minn avukat filwaqt tal-interrogazzjoni tiegħu mill-pulizija.

Madankollu, dan il-bdil seħħ fl-10 ta' Frar, 2010, xahar wara li l-akkuzat irrilaxxa l-istqarrija. Minkejja l-fatt illi l-akkuzat irrilaxxa din l-istqarrija minghajr ma kellu

dritt li jikkonsulta ma' avukat tal-fiducja tieghu, fost affarijiet ohra il-Qorti tal-Appell Kriminali (Sede Superjuri) pprovdiet li:

'19. Dan maghdud, allura l-Qorti hija tal-fehma illi f'dan l-istadju bikri tal-proceduri fejn il-procèss penali għad irid jinstema' mill-qorti kompetenti, ma jistax jingħad jekk il- kriterji indikati fil-kaz Beuze gëwx segwiti. Ukoll għaliex, kif tajjeb stqarret l-Ewwel Qorti, la dik il-Qorti u lanqas din il-Qorti ma għandhom funzjonijiet kostituzzjonali u allura ma għandhomx il-poter jistharrgu f'dan l-istadju, jekk tkunx seħhet xi vjolazzjoni tad-drittijiet fundamentali tal-persuna akkuzata jew jekk potenzjalment dan jistax iseħh u dan fid-dawl tal-linji gwida gödda tramandati mill-Qorti Ewropea. Dan għaliex skont l-imsemmija pronunzjamenti dan n-nuqqas ma jwassalx awtomatikament għal lezjoni tal-jedd tagħha għal smiġh xieraq, meta l-Qorti Ewropea issa qed tidderiegħ il-qradi domestiċi jindagaw jekk il-proceduri fl-intier tagħhom kienux gusti fil-konfront tal- akkuzat, bit-test allura li jrid jigi segwiet fuq iz-zewg binarji surriferiti.'

Il-Qorti fis-sentenza tagħha laqgħet l-appell ta' l-Avukat Generali u rrevokat fejn il-Qorti kienet iddikjarat l-istqarrija tal-akkuzat bhala inammissibbli u fejn kienet ordnat l-isfilz ta' l-istess u fejn kienet iddikjarat li kwalunkwe referenza fl-atti għal kontenut ta' tali stqarrija jew għal dak li l-akkuzat qal lill-pulizija waqt l-investigazzjoni bhala inammissibbli u minflok iddikjarat l-istqarrija ammissibbli bhala prova.

B'kuntrast għas-sentenza fl-ismijiet **'Ir-Repubblika ta' Malta vs Ahmed El Fadali Enan'**, li referenza saret għaliha fil-paragrafi precedenti, din il-Qorti tagħmel

referenza ghas-sentenza fl-ismijiet 'Graziella Attard v. Avukat Generali'.²⁷ F' din is-sentenza ta' l-ahhar, il-kwistjoni ma kienitx titratta biss dwar stqarrija rilaxxata minghajr l-assistenza legali izda anke minghajr l-opportunita' li tikkomunika ma' Avukat tal-fiducja tagħha qabel ma ttehditilha l-istqarrija mill-pulizija. Il-Qorti Kostituzzjonali pprovdiet illi:

'persuna interrogata tista' ma tithalliex tkellem avukat huma l-eċċezzjoni aktar milli r-regola, u din il- qorti għandha s-setgħa li tagħti rimedju fejn issib li disposizzjoni li thares dritt fundamentali mhux biss "qiegħda tigi" izda wkoll meta "tkun x'aktarx sejra tigi miksura", din il-qorti hija tal-fehma, kif osservat fis-sentenza mogħtija fl-24 ta' Ġunju 2016 fl-ismijiet Malcolm Said v. Avukat Generali,²⁸ illi ma jkunx għaqli – partikolarment fid-dawl ta' inkonsistenzi fis-sentenzi tal-Qorti Ewropea li johloq element ta' imprevedibilità, kif jixhdu l-posizzjonijiet konfliġġenti li hadet fil-kaz' ta' Borg u f'dak ta' Beuze – illi l-proċess kriminali jithalla jitkompli bil- produzzjoni tal-istqarrija mogħtija mill-attribuci lill-pulizija għaliex tqis illi, fic-cirkostanzi, in-nuqqas ta' għajjnuna ta' avukat ma kienx nuqqas li ma jista' jkollu ebda konsegwenza ta' pregiudizzju għall-attribuci, aktar u aktar meta fl-istqarrija ammettiet sehma fir-reat.

1. Għaldaqstant tipprovi dwar dan l-aggravju tal-avukat Generali billi tgħid illi, għalkemm ma sehħ ebda ksur tal-jedd tal-attribuci għal smiġh xieraq meta ttehditilha stqarrija, madankollu dik l-istqarrija ma għand- hiex tibqa' fl-inkartament tal-kawża kontriha.'

²⁷ Deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fis-27 ta' Settembru, 2019 (Rikors mahluf numru: 83/2016 LSO).

²⁸ Rik. kost. 74/2014. (Din ir-referenza tinsab fin-nota ta' qiegh il-pagna enumerata sitta (6) fis-sentenza citata).

Fl-istess sentenza intqal li:

'18. Il-qorti tqis illi l-ordni li l-istqarrija titneħħa mill-inkartament, aktar milli rimedju għal ksur li, wara kollox, għadu ma seħħx, huwa garanzija tal- integrità tal-proċess u wkoll flinteress pubbliku, biex ma jigrix l- proċess kontra l-attriċi jkollu jifhassar wara li jintemm, b'hela ta' ħin u rizorsi, li tkun forma oħra ta' ingiustizzja għax il-ligijiet għandhom iharsu mhux biss lil min hu mixli b'reat izda wkoll lil min jista' jkun vittima ta' reat.

19. Il-qorti għalhekk terġa' ttenni li ma jkunx għaqli li jsir użu mill-istqarrija waqt il-proċess kriminali, u għal din ir-raġuni tiċhad ukoll dan l-aħħar aggravju.'

Ikkunsidrat ulterjorament;

Illi kif sejra turi din il-Qorti, jirrizulta li l-Qorti Kostituzzjonali u l-Qorti tal-Appell Kriminali (Sede Superjuri) anke **f'sentenzi mogħtija fl-istess jum** waslu għal **decizjoni differenti** rigwardanti l-ammissibilita' o meno tal-istqarrija rilaxxata fi zmien meta suspettati ma kellhomx dritt li jkunu assistiti minn Avukat waqt ir-rilaxx tal-istqarrija. Fis-sentenza fl-ismijiet **'Ir-Repubblika ta' Malta vs Rosario Militello'**,²⁹ il-Qorti tal-Appell Kriminali (Sede Superjuri) iddeccidiet li:

²⁹ Deciza mill-Qorti tal-Appell Kriminali (Sede Superjuri) fis-27 ta' Jannar, 2021 (Att tal-Akkuza numru: 3/2018).

'23. Ghaldaqstant magħmula dawn il-konsiderazzjonijiet, l-aggravju sollevat mill-Avukat Generali jisthoqqlu akkoljiment b'dan illi fil-kors taċ-ċelebrazzjoni tal-guri, wara li jinstemgħu il-provi kollha, fl-indirizz finali, l-Imħallef togat għandu jagħti dik id-direzzjoni opportuna lil gürati dwar il-valur probatorju ta'l-istqarrija rilaxxati mill-akkuzat jekk jirrizulta illi dawn ma ttieħdux skont il-ligi, jew jekk jaxxeraw irwieħhom daww iċ-ċirkostanzi elenkati fil-linji gwida stabbiliti fid-deċiżjoni Beuze hawn fuq iċċitata. Fuq kollox, għall-appellat dejjem jibqa' id-dritt tiegħu li jitlob revizjoni tal-verdett u s-sentenza tal-Qorti Kriminali fl-eventwalita' li jkun hemm dikjarazzjoni ta' htija fil-konfront tiegħu.'

Din il-Qorti tagħmel referenza għas-sentenza fl-ismijiet **'Ir-Repubblika ta' Malta vs Hassan Ali Mohammed Abdel Raouf Josephine Wadi'**³⁰ fejn iz-zmien li fih gew rilaxxati l-istqarrijiet tal-imputati, għalkemm dawn kellhom id-dritt limitat li jikkonsultaw mal-avukat tal-fiducja tagħhom qabel l-interrogazzjoni, id-dritt li l-avukat tagħhom ikun prezenti waqt l-interrogazzjoni, ma kienx għadu provdut fil-Kodici Kriminali. Il-Qorti f'dan il-kaz għamlet referenza għas-sentenza fl-ismijiet **Doyle v. Ireland**³¹ u fejn il-Qorti Ewropeja tad-Drittijiet tal-Bniedem irriteriet is-segwent:

'the applicant was allowed to be represented by a lawyer but his lawyer was not permitted in the police interview as

³⁰ Deciza mill-Qorti ta' l-Appell Kriminali (Sede Superjuri) fis-27 ta' Jannar, 2021 (Att tal-Akkuza numru: 1/2019)

³¹ Deciza mill-QEDB fit-23 ta' Mejju, 2019 u reza finali fit-23 t' Awwissu, 2019 (Applikazzjoni numru: 51979/17).

a result of the relevant police practice applied at the time. The Court found no violation of Article 6 §§ 1 and 3 (c) of the Convention. It considered that, notwithstanding the impugned restriction on the applicant's right of access to a lawyer during the police questioning, the overall fairness of the proceedings had not been irretrievably prejudiced. In particular, it laid emphasis on the following facts: the applicant had been able to consult his lawyer; he was not particularly vulnerable; he had been able to challenge the admissibility of evidence and to oppose its use; the circumstances of the case had been extensively considered by the domestic courts; the applicant's conviction had been supported by significant independent evidence; the trial judge had given proper instructions to the jury; sound public-interest considerations had justified prosecuting the applicant; and there had been important procedural safeguards, namely all police interviews had been recorded on video and made available to the judges and the jury and, while not physically present, the applicant's lawyer had the possibility, which he used, to interrupt the interview to further consult with his client.

429. In addition, the Court has indicated that account must be taken, on a case-by case basis, in assessing the overall fairness of proceedings, of the whole range of services specifically associated with legal assistance: discussion of the case, organisation of the defence, collection of exculpatory evidence, preparation for 48 questioning,

support for an accused in distress, and verification of the conditions of detention (Ibid., § 136)."

Fis-sentenza fl-ismijiet 'Ir-Repubblika ta' Malta vs Hassan Ali Mohammed Abdel Raouf Josephine Wadi il-Qorti wasslet għall-istess decizjoni tas-sentenza fl-ismijiet Ir-Repubblika ta' Malta vs Rosario Militello.

Din il-Qorti temfasizza li nonostante l-fatt li l-legislatur ma ghamilx regola li teskludi l-ammissjoni ta' stqarrija rilaxxata fi zmien fejn suspettat ma kellux id-dritt li jkollu Avukat prezenti, tqis li wiehed ma jistax jistenna li l-legislatur sejjer jindika c-cirkostanzi kollha ta' meta prova ma ghandhiex valur probatorju. Izda d-decizjoni dwar jekk prova ghandhiex valur probatorju ghandha tithalla fid-diskrezzjoni tal-Qrati.

Fis-sentenza ricenti fl-ismijiet 'The Republic of Malta vs. Lamin Samura Seguba'³² ikkonkludiet illi:

'... this Court cannot a priori expunge a statement of a suspect who has been given the right to consult a lawyer before being interrogated, but where his lawyer was not present at the time, solely on the premise that this could potentially infringe his right to a fair hearing. The Court cannot create a blanket evidentiary rule of criminal law declaring a piece of evidence obtained lawfully, inadmissible in criminal proceedings on the basis that this could violate accused's right to a fair trial, all the more so, as already pointed out, where some sort of legal assistance had been given. As the European Court has guided domestic courts in dealing with pre-trials statements, each case must be dealt with

³² Deciza mill-Qorti tal-Appell Kriminali fis-27 ta' Jannar, 2021 (Att ta' Akkuza: 11/2017).

individually thus taking into account, on a case by case basis, whether by the fact that accused person did not have a lawyer present when releasing the statement, although such person had obtained legal advice or at least had been given the right to obtain that advice, this could result at a later stage, during the criminal proceedings instituted against him, as a breach of his right to a fair hearing thus vitiating an otherwise legally obtained piece of evidence.

Minn naha l-ohra fis-sentenza moghtija wkoll ricenti mill-Qorti Kostituzzjonali **fl-istess jum** u cioe' fl-istess data tas-sebgha u ghoxrin (27) ta' Jannar tas-sena elfejn u wiehed u ghoxrin (2021) fl-ismijiet **'Morgan Onuorah v. L-Avukat tal-Istat'**³³ gie meqjus li:

'25. Fl-aħħar aggravju r-rikorrent argumenta dwar ir-rimedji. Isostni li: "Illi jiġi rilevat illi jekk hemm ksur tad-drittijiet fundamentali tal-bniedem minhabba kemm l-operat tal-Pulizija Investigattiva u kemm mill-Avukat Generali, awtomatikament il-proċeduri sussegwenti fil-konfront tal- appellanti kienu monki u jilledu d-drittijiet fundamentali tal-bniedem peress li bdew u bbazati fuq ċirkostanzi leżivi għad-drittijiet fundamentali tal-bniedem. L-appellant jirrileva illi l-Qorti bhala Sede Kostituzzjonali għandha tiggarrantixxi il-korrettezza tal-proċeduri meħuda u s-sentenza infushom fis-sens illi għandhom jiġu garantiti l-harsien ta' ċertu principji proċedurali li huma indispensabbli għall-amministrazzjoni tajba tal- ġustizzja".

³³ Rikors numru: 176/2019 FDP.

26. Kif diga` issemma, il-fatt waħdu li saret l-interrogazzjoni mhux fil- presenza ta' avukat ta' fiduċja tal-attur m'huwiex biżżejjed sabiex jagħti lok għall-ksur tad-dritt fundamentali ta' smiġh xieraq. Madankollu l-użu ta' dik l-istqarrija fil-proċeduri kriminali, li fiha l-attur ammetta għal uħud mir-reati li akkużat biha, taf twassal sabiex iseħħ dak il-ksur tal-jedd fundamentali. Dan iktar u iktar meta tikkunsidra l-gurisprudenza ampja tal-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem li issa ilha s-snin tirrepeti l- istess insenjament.

27. Li s-suspettat jitkellem ma' avukat qabel l-interrogazzjoni, l-assistenza ta' avukat wara li tkun saret l-interrogazzjoni u n-natura adversarial tal-kawża kriminali sussegwenti, m'humix garanzija adegwata li jirrimedjaw għad-difett li s-suspett ma kienx assistit minn avukat waqt l-interrogazzjoni li saret meta kien taħt arrest. Fis-sentenza ricenti Mehmet Zeki Celebi v. Turkey (App. 27583/07) il-QEDB kompliet tishaq:

"57. The onus will be on the Government to demonstrate convincingly why, exceptionally and in the specific circumstances of the case, the overall fairness of the trial was not irretrievably prejudiced by the restriction on access to legal advice. The Court also reiterates that it is only in very exceptional circumstances that it can conclude that a given trial has not been prejudiced by the restriction of an applicant's right of access to a lawyer (see Dimitar Mitev v. Bulgaria, no. 34779/08, 71, 8 March 2018)".

28. Irrispettivament taqbilx mar-ragunament ta' dik il-Qorti internazzjonali, jibqa' l-fatt li l-gurisprudenza kienet cara meta nghatat is-sentenza ta' Salduz f'Novembru 2008 fis-sens li n-nuqqas ta' assistenza ta' avukat waqt interrogazzjoni tal-pulizija kienet difett procedurali. Dan ghalkemm bis-sentenza Ibrahim and Others v. the United Kingdom tad- 13 ta' Settembru 2016, il-Grand Chamber ghamlet enfazi fuq l-'overall fairness' tal-proceduri kriminali u fis-sentenza Beuze v. Belgium tad-9 ta' Novembru 2018 l-istess qorti kompliet ticcara kif kellu jigì applikat dak il-principju.

29. Fl-ahhar mill-ahhar il-qradi domesticì ma jistghux jippermettu li f'proceduri kriminali li ghadhom pendenti jithallew stqarrijiet li jkunu saru fl-assenza ta' avukat u li l-QEDB ilha tiddekrivih bhala difett procedurali bil-periklu manifest li dak il-fatt jikkontamina l-process kriminali kollu.'

Il-Qorti Kostituzzjonali fl-istess sentenza qieset li:

'30. Kien id-dmir tal-Gvernijiet differenti matul is-snin li jaggornaw ruhhom mas-sentenzi tal-Qorti Ewropea u ma jistennewx sal-2016 sabiex jintroducu disposizzjoni fil-Kodicì Kriminali li s-suspettat ghandu jedd ghall-assistenza ta' avukat waqt l-interrogazzjoni li ssir meta jkun fil-kustodja tal-pulizija. Emenda li saret sabiex tittrasponi d-disposizzjoni tad-Direttiva 2013/48/UE tal-Parlament Ewropew (ara Art. 355AT tal-Kodicì

Kriminali), li fost mizuri oħra assigurat id-dritt tas-suspettat għall-assistenza ta' avukat waqt l-interrogazzjoni mill-pulizija.

Għal dawn il-motivi tichad l-appell, b'dan li tagħti direzzjoni lill-Qorti Kriminali sabiex fil-proċeduri kriminali *The Republic of Malta v. Izuchukwu Morgan Onourah* (att ta' akkuza numru 11/2015) ma tippermettix l-użu bħala prova tal-istqarrija li l-appellant kien ta waqt li kien fil-kustodja tal-pulizija.

(...)'

Fis-sentenza ricenti fl-ismijiet '**The Police v. Alexander Hickey**'³⁴ ukoll mogħtija fis- 27 ta' Jannar, 2021 gie kkunsidrat li:

'15. It is a fact that the appellant was, according to law, given the opportunity to consult a lawyer prior to interrogation. He actually did consult a lawyer and therefore could prepare for his questioning beforehand with his lawyer. However this is not enough to remedy the lack of legal assistance during police interrogation. Amongst other things there is no proof of whether the lawyer was given any information by the police with regards to the alleged crimes committed by the appellant and proof that they had against the suspect (appellant). Information that was essential to place the lawyer in a position to properly advise his client.

³⁴ Deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fis-27 ta' Jannar 2021 (141/2019RGM).

16. Therefore, since the criminal proceedings are still pending, it is premature for a court to declare that the accused's right for a fair hearing was breached as a consequence of the fact that the evidence includes two statements he made in the absence of a lawyer.

17. This notwithstanding, judgments of this court have already made it amply clear that statements given by a suspect while in police custody and in the absence of a lawyer, should not be used as evidence against him due to the risk that it may lead to a breach of the accused's right to a fair hearing. Judgments that are based on clear judgments delivered by the ECtHR throughout the years, which although one might not agree with, have given a clear direction to domestic courts as to the stand it will continue to take if other similar complaints are made to that court.

18. In this particular case the self-incriminating statements in issue were probably the reason why the appellant filed an early guilty plea.

19. Since at the time of the interrogations the appellant was still seventeen years old, was a student, had a clean criminal record and never had any previous contact with the police, there is a solid argument to conclude that he was a vulnerable suspect. The appellant also referred to a report filed in the criminal proceedings by psychologist Bernard Caruana, an ex parte witness for the appellant. In the report it is stated that appellant:

- i. Has certain symptoms of autism spectrum disorder;*
- ii. Has attention and emotional difficulties and felt that he was not accepted by others;*
- iii. Has difficulty to connect with others;*
- iv. From a young age had been making use of drugs and alcohol;*

20. It is a fact that the psychologist's report states, "While his low score on Vulnerability indicates that he perceives himself as capable of handling himself in difficult situations". However, that is appellant's own perception.

21. The court concludes that there is enough evidence to conclude that at the time of the police interrogations appellant could be classified as a vulnerable person. On the other hand it is a fact that throughout the interrogations appellant's mother was present, evidently for support and assistance since he was a minor. This notwithstanding her presence was certainly not a sufficient remedy for the lack of presence of a lawyer.

22. It is a fact that in this particular case the appellant:

- i. Was interrogated by the police on the 2nd April 2012 and 3rd April 2012 and charged on the 8th June 2015;*

ii. Filed a guilty plea on the 16th November 2015 and was assisted by a lawyer, and warned by the court on the consequences of such a guilty plea and given time to consider whether he should confirm such a plea;

iii. Proposed to the court, in agreement with the prosecution, a punishment of three years imprisonment and €7000 fine;

iv. Produced evidence with regards to the issue concerning punishment and during the sitting of the 2nd December 2016 declared that he had no further evidence;

v. Changed counsel, and it was only at that stage that he first complained with regards to the statements he gave to the police in the absence of a lawyer (sitting of the 6th July 2017). At that point of the criminal proceedings appellant had already declared 56 that he had no further evidence.

vi. Was always assisted by a lawyer during the court hearings and at no stage of the criminal proceedings did he contest the authenticity of the statements made while in police custody;

23. It also seems that the interrogations were not recorded. Therefore it is not possible for the court to know exactly what went on in the interrogation room. On the other hand at no point did appellant allege that irregularities took place during the interrogations and that he was pressured to self-incriminate himself. Neither did he allege that he falsely self-incriminated himself.

24. This notwithstanding on consideration of the judgments delivered by the ECHR, the court is of the opinion that there can be no guarantee that the procedural shortcoming that occurred during the police interrogations can be remedied during the criminal proceedings per se. This especially when one considers that the appellant probably registered a guilty plea on the basis that he made two self incriminating statements while in police custody in the absence of a lawyer. In the recent judgment **Mehmet Zeki Celebi v Turkey** (no. 27582/07) decided on the 28 January 2020, the ECtHR stated:

"57..... The Court also reiterates that it is only in very exceptional circumstances that it can conclude that a given trial has not been prejudiced by the restriction of an applicant's right of access to a lawyer".

25. There is no doubt that had the appellant been assisted by a lawyer during interrogation, he might have been advised to remain silent or not to answer all self-incriminating questions.

Il-Qorti Kostituzzjonali f'dik is-sentenza kkonkludiet li:

'1. *The answer to the first question of the Court of Magistrates (Malta) as a Court of Criminal Judicature is:*

i. It is premature to declare that the issue of the contested two statements by the appellant in the absence of legal

counsel, constitutes a breach of Article 6(1) and (3) of the Convention and Article 39 of the Constitution.

ii. It is likely that appellant's rights would be breached should the two statements (dated 2nd and 3rd April 2012) be used as evidence, and therefore it is recommended that the two statements are removed.

2. *The answer to the second question of the Court of Magistrates (Malta) as a Court of Criminal Judicature is that a judgment based on applicant's guilty plea filed during the sitting of the 15th November 2015, would likely constitute a breach of article 6(1) and (3) of the Convention and Article 39 of the Constitution.*

3. *Since the appellant made his complaint after the criminal proceedings had been adjourned for final submissions and in view of what has been decided in this judgment, both parties to the criminal proceedings are to be placed in the same position they were prior to appellant's guilty plea filed during the sitting of the 16th November 2015.*

4. *All judicial costs are to be shared between the parties as to 1/4 at the charge of the appellant and 3/4 at the charge of the respondent. A copy of this judgment is to be inserted in the file of the case *The Police v. Alexander Hickey* (485/2014). The Registrar is also to ensure that the court file of the criminal case is sent back to the Court of Magistrates (Malta) as a Court of Criminal Judicature.'*

Ghaldaqstant din il-Qorti irrakomandat **li ma ghandux isir uzu mill-istqarrijiet rilaxxati mill-akkuzat nonostante l-fatt li dawn kienu anke gew guramentati u kienet anke giet registrata ammissjoni.**

Il-Prim Awla tal-Qorti Civili Sede Kostituzzjonali fi-sentenza bl-ismijiet '**Clive Dimech vs Avukat Ġenerali**'³⁵ tenniet is-segwenti:

'Illi l-Qorti sejra tibda biex titratta t-tieni eċċezzjoni tal-intimat għaliex jekk din tintlaqa' ma jkunx hemm htegià li tezamina l-eċċezzjonijiet l-oħrajn. Huwa skontat li m'hemm l-ebda jedd fundamentali taħt Art. 39 tal-Kostituzzjoni jew taħt Art. 6 tal-Konvenzjoni Ewropeja għall-assistenza t'avukat waqt l-interrogazzjoni bhala tali. Hemm jedd fundamentali għal smiegħ xieraq. Biex jigì stabbilit ksur ta' dan il-jedd, irid jigì ezaminat il-proċess – f'dan il-kaz proċess kriminali – fit-totalità tiegħu u mhux jigì maqsum biex issir enfasi fuq xi episodju partikolari³⁶. F'dan il-kaz il-proċeduri għadhom fil-bidu tagħhom u għalhekk mhux possibbli f'dan l-istadju li l-Qorti tbassar kif sejjer ikun l-iter proċesswali sħiħ. Dan ma jfissirx li element proċedurali partikolari ma jistax minnu nnifsu ikun tant deciziv li l-korrettezza tal-proċess ma tkunx tista' tigi ddeterminata qabel³⁷. Imma f'dan il-kaz il-Qorti ma tista' ssib l-ebda ċirkostanza bħal din. Ir-rikorrent gie avzät, skont id- disposizzjonijiet tal-ligi kif kienet dak iz-zimien, bid-dritt li jikkonsulta avukat qabel l-

³⁵ Deciza mill-Prim'Awla tal-Qorti Civili (Sede Kostituzzjonali) fl-14 ta' Lulju, 2020 (Rikors numru: 175/19 GM).

³⁶ Ara fost l-oħrajn Il-Pulizija v Dr Melvyn Mifsud 26.04.2013 u l-gurisprudenza ccitata; Ronald Agius vs Avukat Ġenerali 30.11.2001 Qorti Kostituzzjonali (Din ir-referenza tinsab fl-ewwel (1) nota ta' qiegh il-pagna tas-sentenza citata).

³⁷ Noel Arrigo v Malta 10.05.2005 QEDB (Din ir-referenza tinsab fit-tieni (2) nota ta' qiegh il-pagna tas-sentenza citata).

interrogazzjoni. Huwa rrinunzja għal dan id-dritt. Huwa minnu li waqt l- interrogazzjoni ma kienx assistit minn avukat u ma giex infurmat li għandu dritt bħal dan. B'danakollu gie mwissi li kellu d-dritt li ma jwegibx għad-domandi u fil-fatt ir-rikorrent ma wiegħeb għall-ebda domanda li saritlu. Għalhekk ma jirrizultax – dejjem f'dan l-istadju - li r-rikorrent soffra xi nuqqas ta' smiegħ xieraq. Ma ressaq l- ebda prova li bis-silenzju tiegħu seta' nkrimina ruħu;'

Sussegwentament, il-Qorti Kostituzzjonali fis-sentenza tagħha fl-ismijiet '**Clive Dimech v. Avukat Generali**'³⁸ datata is-27 ta' Jannar, 2021 iprovdiet illi peress li l-akkuzat ma wiegħeb għall-ebda domanda waqt l-interrogazzjoni, din ma kienitx ser tkun ta' pregudizzju għall-istess akkuzat. Minkejja dan, din **il-Qorti xorta wahda enfasizzat li jkun floku li fil-proceduri kriminali ma jsirx uzu mill-istqarrija bhala prova.**³⁹

L-akkuzat, Clive Dimech, għazel li ma jwegibx għal mistoqsijiet magħmula lilu u għaldaqstant l-istqarrija ma kienitx wahda nkriminanti. Madankollu, il-Qorti xorta wahda pprovdiet illi din m'għandiex tintuza bhala prova u għal din ir-raguni din is-sentenza hi ta' sinifikat.

Fis-sentenza ricenti fl-ismijiet '**Christopher Bartolo vs Avukat ta l-Istat**',⁴⁰ Il-Qorti ddecidiet bl-istess mod ta' kif iddecidiet fis-sentenzi Onuorah Morgan vs Avukat Generali u Clive Dimech vs Avukat Generali indikati *supra*. Din il-Qorti rreteniet is-segwent:

³⁸ Deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fis-27 ta' Jannar, 2021 (Rikors numru: 175/2019 GM).

³⁹ Ara fost ohrajn Christopher Bartolo v. Avukat Generali et 5-10-2018 u Il-Pulizija vs Aldo Pistella 14.12.2018.

⁴⁰ Deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fit-22 ta' Gunju, 2021 (Rikors numru: 255/2020 TA).

74. Daqshekk huwa importanti li stqarrija tittiehed bil-garanziji kollha li jharsu d-drittijiet ta' min ikun qiegħed jirrilaxxa għaliex l-ammissjoni hija wara kolloxx ir-regina tal-provi. Di fatti Karen Reid fil-ktieb 'A practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights' (Tielet Edizzjoni) f'pagna 70: "While the conformity of a trial with the requirements of Article 6 must be assessed on the basis of the trial as a whole, **a particular incident may assume such importance as to constitute a decisive factor in the general appraisal of the trial overall.**" Igifieri, prova waħda ottenuta kontra l-liġi, tista' waħedha tikkontamina l-proċess kollu.

Ghaldaqstant il-Qorti kkonkludiet bis-segwent:

79. Il-Qorti qed tipprova tirrinkoncilja l-fatt, fid-dawl ta' dak li ddeċidiet il-Qorti Kostituzzjonali fil-5 ta' Ottubru 2018. Dik il-Qorti ordnat, li biex ma jseħħx ksur tad-drittijiet tar-rikorrent ma jsirx aktar użu fil-proċeduri kriminali miż-żewġ stqarrijiet rilaxxjati mir-rikorrent. Fid-dawl ta' din l-ordni, din il-Qorti ma tistax tifhem b'liema tiġbid tal-immaginazzjoni tista' tasal għall-konklużjoni li l-konferma bil-ġurament ta' daww l-istqarrijiet quddiem il-Maġistrat ma għandhomx ukoll ikunu mwarrbin. Kwazi kwazi dan għandu xebħ mal-każ fejn dokument originali jitwarrab iżda mhux il-kopja tiegħu. Il-konferma bil-ġurament hija unikament imsejsa fuq l-istqarrijiet u kwalunkwe ammissjoni kienet ukoll b'konsegwenza tal-istess.

80. Għalhekk anke f'dan ir-rigward, din il-Qorti ssib li gew lezi l-artikolu 39(1) u 6(1) tal-Kostituzzjoni u l-Konvenzjoni rispettivament.

Min-naha l-oħra, fis-sentenza ridentissima fl-ismijiet '**Briegel Micallef vs Avukat Generali**'⁴¹ gie ritenut il-kuntrajru għall-ahhar erba' sentenzi sucitati fejn il-Qorti Kostituzzjonali tagħat direzzjoni lil Qorti Kriminali sabiex ma tqisx bħala prova stqarrijiet li jkunu gew rilaxxati mingħajr id-dritt tal-assistenza legali u dan minhabba l-periklu li jkun hemm difett procedurali jekk jinstab illi dawn jilledu id-dritt tal-persuna akkuzata għal smiegh xieraq. Il-Qorti Kostituzzjonali qalet hekk f'dan ir-rigward:

'13. Hu minnu li din l-istess Qorti f'sentenzi oħrajn qalet li jkun floku li stqarrija li jkun ta imputat titneħha mill-proċess tal-proċeduri Kriminali sabiex jiġi żgurat li ma jkunx hemm periklu li eventwalment isiru proċeduri Kostituzzjonali li jistgħu jwasslu biex jiġi annullat proċess sħiħ. Madankollu, filwaqt li hemm ukoll sentenzi fejn din il-Qorti għamlet sempliċement rakkomandazzjoni, wiehed irid jiftakar li kull każ għandu ċ-ċirkostanzi partikolari tiegħu. F'dan il-każ partikolari diġa' hemm sentenza tal-Qorti tal-Maġistrati (Malta) bħala Qorti ta' Ġudikatura Kriminali u li fiha sar apprezzament tal-provi kollha li tressqu quddiem dik il-Qorti fil-kors tal-proċess kollu. Ċirkostanza li ma kinitx teżisti f'każijiet oħra li ddeċidiet dwarhom din il-Qorti. Ovvjament dak l-

⁴¹ Deciza mill-Qorti Kostituzzjonali nhar it-10 ta' Gunju, 2021.

*apprezzament ser jigi mistharreg mill-Qorti tal-Appell
Kriminali.*

Ikkunsidrat ulterjorament;

Illi bis-sahha tat-trasposizzjoni tad-'Direttiva 2013/48/UE tal-Parlament Ewropew u tal-Kunsill tat-22 ta' Ottubru 2013 dwar id-dritt ta' access ghas-servizzi ta' avukat fi procedimenti kriminali u fi procedimenti ta' mandat ta' arrest Ewropew, u dwar id-dritt li tigi infurmata parti terza dwar ic-cahda tal-libertà u d-dritt ghal komunikazzjoni ma partijiet terzi u mal-awtoritajiet konsulari, matul ic-cahda tal- libertà' fil-Ligi ta' Malta, li sehhet wara li l-appellat irrilaxxa l-istqarrijiet tieghu, kien hemm tibdil sostanzjali f'dak li d-dritt ta' access ghal Avukat fi proceduri Kriminali jinkludi. L-artikolu 3 ta' din id-Direttiva jipprovdi:

***'Id-dritt ta' access ghas-servizzi ta' avukat fi procedimenti
kriminali***

- 1. L-Istati Membri għandhom jiżguraw li l-persuni suspettati u akkuzati jkollhom id-dritt ta' access ghas-servizzi ta' avukat f'hin u b'mod li l-persuni koncernati jkunu jistghu jezercitaw d-drittijiet tagħhom ta' difiza b'mod prattiku u b'mod effettiv.*
- 2. Il-persuni suspettati jew akkuzati għandu jkollhom access ghas-servizzi ta' avukat mingħajr dewmien zejjed. Fi kwalunkwe kaz, il-persuni suspettati jew akkuzati għandu jkollhom id-dritt ta' access ghas-servizzi ta' avukat mill-mument l-aktar qrib minn dawn li gèjjin:*

a. qabel ma jigu interrogati mill-pulizija jew minn awtorità oħra tal-infurzar tal-ligì jew gùdizzjarja;

b. mat-twettiq minn awtorità ta' investigazzjoni jew awtorità kompetenti oħra ta' att investigattivi jew att ieħor ta' gbir ta' provi skont il-punt (c) tal-paragrafu 3;

c. mingħajr dewmien żejjed wara ċ-ċahda tal-libertà;

d. fejn gèw imħarrka biex jidhru quddiem qorti li għandha gùrisdizzjoni f' materji kriminali, fi zmien debitu qabel ma jidhru quddiem dik il-qorti.

3. Id-dritt ta' access għas-servizzi ta' avukat għandu jimplika dan li gejj:

a. L-Istati Membri għandhom jiżguraw li persuna suspettata jew akkuzata jkollha d-dritt li tiltaqa' fil-privat u tikkomunika mal-avukat li jirrappreżentaha, inkluz' qabel interrogazzjoni mill-pulizija jew minn awtorità oħra tal-infurzar tal-ligì jew awtorità gùdizzjarja;

b. L-Istati Membri għandhom jiżguraw li l-persuna suspettata jew akkuzata jkollha d-dritt li l-avukat tagħha jkun prezenti u jippartecipa b'mod effettiv meta hija tigi interrogata. Tali partecipazzjoni għandha tkun konformi mal-proceduri taħt il-ligì nazzjonali, dment li tali proceduri ma jippregudikawx l-ezercizzju effettiv u l-essenza tad-dritt koncernat. Fejn avukat jippartecipa

matul interrogazzjoni, il-fatt li saret tali partecipazzjoni għandu jigi rreġstrat bl-użu tal-proċedura ta' reġstrar f'konformità mal-ligi tal-Istat Membru konċernat;

c. għandhom, minn tal-inqas, ikollhom id-dritt li l-avukat tagħhom jattendi għall-avvenimenti investigattivi jew l-attita' għbir ta' provi li ġejjin, fejn daww l-atti huma previsti fil-ligi nazzjonali u jekk il-persuna suspettata jew akkuzata hija meħtieġa jew permessa li tattendi l-att konċernat:

- i. ringieli ta' persuni għall-identifikazzjoni;*
- ii. konfrontazzjonijiet;*
- iii. rikostruzzjonijiet sperimentali tax-xena tar-reat kriminali.*

4. L-Istati Membri għandhom jimpenjaw ruħhom li jagħmlu l-informazzjoni ġenerali disponibbli biex jagħmluha faċli għall-persuni suspettati jew akkuzati li jsibu avukat. Minkejja d-dispożizzjonijiet tal-ligi nazzjonali dwar il-preżenza obbligatorja ta' avukat, l-Istati Membri għandhom jagħmlu l-arrangamenti meħtieġa biex jizguraw li l-persuni suspettati jew akkuzati li jincawdu mil-libertà tagħhom ikunu f'pożizzjoni li jeżerċitaw b'mod effettiv id-dritt tagħhom ta' aċċess għas-servizzi ta' avukat, sakemm ma jkunux irrinunzjaw dak id-dritt f'konformità mal-Artikolu 9.

5. Huwa f'ċirkostanzi eċċezzjonali u biss fl-istadju ta' qabel il-kawza li l-Istati Membri jistgħu jidderogaw temporanjament mill-applikazzjoni tal-punt (c) tal-paragrafu 2 fejn iddistanza ġeografikament 'il bogħod ta' persuna suspettata jew akkuzata

tagħmilha impossibbli li jigi zgurat id-dritt ta' aċċess għas-servizzi ta' avukat mingħajr dewmien zèjjed wara li persuna tkun incāhdet mil-libertà tagħha.

6. *F'ċirkostanzi eċċezzjonali u biss fl-istadju ta' qabel il-kawża, l-Istati Membri jistgħu jidderogaw temporanjament mill-applikazzjoni tad-drittijiet previsti fil-paragrafu 3 sakemm dan ikun igġustifikat fic-ċirkostanzi partikolari tal-kaz, abbażi ta' waħda mir-ragunijiet konvincenti li ġejjin:*

a. fejn hemm htieġa urġenti li jkunu evitati konsegwenzi negattivi serji għall-ħajja, illibertàjew l-integritàfizika ta' persuna;

b. fejn l-azzjoni immedjata mill-awtoritajiet investigattivi tkun essenzjali biex jigu evitati li l-proċedimenti kriminali jigu pperikolati b'mod sostanzjali.' (Emfazi u sottolinear mizjud minn din il-Qorti.)

Prezentament, is-subartikoli (1) u (2) tal-artikolu 355AUA tal-Kapitolu 9 tal-Ligijiet ta' Malta kif mizjud b'Att LI tal-2016 jipprovdu s-segwenti:

'(1) Il-persuna suspettata jew akkużata għandu jkollha d-dritt ta' aċċess għal avukat fil-ħin u b'tali mod li jhalliha teżercita d-drittijiet ta' difiza tagħha b'mod prattiku u effettiv.

(2) Il-persuna suspettata jew akkużata għandu jkollha aċċess għal avukat mingħajr ebda dewmien. Fi kwalunkwe eventwalità, il-persuna suspettata jew akkużata għandu jkollha aċċess għal

*avukat mill-mument li sseħħ l-ewwel waħda minn dawn il-
għrajjet:*

*(a) qabel ma tkun interrogata mill-Pulizija Eżekuttiva jew minn
awtorità oħra għall-infurzar tal-liġi jew awtorità għudizzjarja fir-
rigward tat-twettiq ta' reat kriminali;*

*(b) mat-twettiq minn awtoritajiet investigattivi jew awtoritajiet
kompetenti oħra ta' xi att ta' natura investigattiva jew att ta'
kollezzjoni ta' evidenza oħra skont is-subartikolu (8)(e);*

(c) mingħajr ebda dewmien wara li tkun giet imcaħħda l-libertà;

*(d) meta tkun giet imħarrka sabiex tidher quddiem qorti
liġandha għurisdizzjoni f'materji kriminali, f'qasir żmien qabel
ma titressaq quddiem dik il-qorti.'*

Filwaqt li l-artikolu 355AUA(8) tal-Kapitolu 9 tal-Liġijiet ta' Malta imbgħad jaqra:

'Id-dritt ta' aċċess għal avukat għandu jfisser dan li ġej:

*(a) il-persuna suspettata jew akkużata, jekk tkun għazlet li
teżercita d-dritt tagħha għall-assistenza legali, u l-avukat
tagħha, għandhom ikunu infurmati bl-allegat reat li għalih
il-persuna suspettata jew akkużata ser tkun interrogata. Dik
l-informazzjoni għandha tingħata lill-persuna suspettata jew
akkużata qabel ma tibda l-interrogazzjoni, liema hin
m'għandux ikun inqas minn siegħa qabel ma tibda l-
interrogazzjoni;*

(b) *il-persuna suspettata jew akkużata għandu jkollha d-dritt li tiltaqa' u tikkomunika fil-privat mal-avukat li jirrappreżentaha, inkluż interrogazzjoni minn qabel mill-pulizija jew minn awtorità oħra ta' infurzar tal-liġi jew awtorità ġudizzjarja;*

(c) *il-persuna suspettata jew akkużata għandu jkollha d-dritt li l-avukat tagħha jkun preżenti u jippartecipa b'mod effettiv fl-interrogazzjoni. Dik il-partecipazzjoni tista' tigi regolata skont proceduri li l-Ministru responsabbli għall-Ġustizzja jista' jistabilixxi permezz ta' regolamenti, hekk iżda li dawk il-proceduri ma jippreġudikawx l-eżerċizzju effettiv u l-essenza ta' dak id-dritt konċernat. Meta avukat jippartecipa fl-interrogazzjoni, il-fatt li kien hemm dik il-partecipazzjoni għandu jkun irregiſtrat permezz tal-użu fejn, fl-opinjoni tal-intervistatur, hu possibbli ta' mezzi awdjoviżwali skont il-paragrafu*

Iżda d-dritt tal-avukat li jippartecipa b'mod effettiv ma għandux jinftiehem bħala dritt tal-avukat li jostakola l-interrogazzjoni jew li jissuġġerixxi twegibiet jew reazzjonijiet oħra għall-interrogazzjoni u kull mistoqsija jew rimarka oħra mill-avukat għandha, hlief f'ċirkostanzi eċċezzjonali, issir wara li l-Pulizija Eżekuttiva jew awtorità oħra investigattiva jew awtorità ġudizzjarja jkunnu ddikjaraw li ma għandhomx aktar mistoqsijiet;

(d) *l-interrogazzjoni, it-twegibiet kollha li jingħataw għaliha u l-proċeduri kollha relatati mal-interrogazzjoni tal-persuna suspettata jew akkuzata, għandhom fejn, fl-opinjoni tal-intervistatur, hu possibbli jkunu rrekordjati b'mezzi awdjoviżwali u f'dak il-każ għandha tingħata kopja tagħhom lill-persuna suspettata jew akkuzata wara li tkun intemmet l-interrogazzjoni. Kwalunkwe recording għandu jkun ammissibbli bħala prova, sakemm il-persuna suspettata jew akkuzata ma tallegax u ma tagħtix prova li r-recording mhux ir-recording originali u li dan gie mbagħbas. M'hemmx għalfejn issir traskrizzjoni tar-recording meta tkun użata fi proċeduri fil-qorti tal-gustizzja ta' ġurisdizzjoni kriminali, lanqas ma hemm bżonn tal-firma tal-persuna suspettata jew akkuzata f'dikjarazzjoni bil-miktub li tkun saret wara l-konkluzjoni tal-interrogazzjoni galadarba l-mistoqsijiet u t-twegibiet kollha, jekk hemm, ikunu ġew irrekordjati fuq mezzi awdjoviżwali;*

(e) *il-persuna suspettata jew akkuzata għandu jkollha d-dritt li l-avukat tagħha jattendi għall-atti investigattivi jew ġbir ta' evidenza jekk il-persuna suspettata jew akkuzata jeħtiġilha jew ġiet permessa li tattendi għall-att konċernat:*

- i. ringiela ta' persuni suspettati għal finijiet ta' identifikazzjoni;*
- ii. konfrontazzjonijiet;*
- iii. rikostruzzjonijiet tax-xena tad-delitt.*

(Emfazi u sottolinear mizjud minn din il-Qorti).

Din il-Qorti taghmilha cara li l-akkuzat inghata d-drittijiet li kienu vigenti fiz-zmien meta ttiehdet l-istqarrija fejn ghalhekk ma kellux dritt li jkollu Avukat prezenti waqt it-tehid tal-istqarrija izda kellu dritt li jikkonsulta ma' Avukat qabel ir-rilaxx tal-istqarrija u ghalhekk l-istqarrija rilaxxata mill-akkuzat mhijiex bi ksur tal-ligi li kienet in vigore dak izzmien li l-istqarrija giet rilaxxata.

Mhuwiex il-kompitu ta' din il-Qorti biex tqis jekk giex lez id-dritt ghal smiegh xieraq izda biss jekk l-istqarrija ghandhiex tkompli tiffirma parti mill-process waqt il-guri. L-akkuzat ma ressaqx allegazzjonijiet ta' vulnerabilita' u lanqas ma ressaqx allegazzjonijiet fosthom dwar il-mod ta' kif giet rilaxxata l-istqarrija. jew allegazzjonijiet ohrajn li jsegwu fil-kawza ta' *Beuze v. Belgium* u li gew citati *supra*.

Dwar il-kuncett ta' certezza legali li huwa ta' importanza kbira ghas-Saltna ta' Dritt f' pajjiz demokratiku, il-Qorti Kostituzzjonali fis-sentenza taghha fl-ismijiet **il-Pulzija vs Alfred Camilleri**⁴² tat importanza ghal dan il-kuncett u spjegat it-tifsira tieghu meta stqarret:-

“Filwaqt li huma minnu lil-Qrati nostrana m’humix marbuta bil-ligi tal-precedent, huma jutilizzaw il-principju auctoritas rerum similiter judicatarum sabiex tigi krea ta certezza legali u dan hafna aktar determinant fil-kamp kriminali. Huwa minnu wkoll li c-certezza tad-dritt tista tkun flessibbli fis-sens illi l-Qrati jistghu f’xi hin jaghtu interpretazzjonijiet godda. Izda, l-Qorti Ewropeja

⁴² Deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fl-14 ta' Dicembru, 2018 (Rikors numru: 21/2015AF).

*kellha diversi okkazzjonijiet sabiex tanalizza l-elementi li jistghu iwasslu ghal-lezjoni kif qiegħed jigi sotttomess l-esponent. F'dan is-sens issir referenza għas-sentenza fl-ismijiet **Beian vs Romania** (Applikazzjoni nru. 30658/05) decided on the 6th December 2007 whereby this Court stated: “*

*37. Admittedly, divergences in case-law are an inherent consequence of any judicial system which is based on a network of trial and appeal courts with authority over the area of their territorial jurisdiction. **However, the role of a supreme court is precisely to resolve such conflicts** (see Zielinski and Pradal and Gonzalez and Others v. France [GC], nos. 24846/94 and 34165/96 to 34173/96, § 59, ECHR 1999-VII).*

“38. In the instant case it is clear that the HCCJ was the source of the profound and lasting divergences complained of by the applicant. “

39. The practice which developed within the country's highest judicial authority is in itself contrary to the principle of legal certainty, a principle which is implicit in all the Articles of the Convention and constitutes one of the basic elements of the rule of law (see, mutatis mutandis, Baranowski v. Poland, no. 28358/95, § 56, ECHR 2000-III). Instead of fulfilling its task of establishing the interpretation to be followed, the HCCJ itself became a source of legal uncertainty, thereby undermining public confidence in the judicial system (see, mutatis mutandis, Sovtransavto Holding v. Ukraine, no. 48553/99, § 97, ECHR 2002-VII, and Păduraru, cited above, § 98; see also, by contrast,

Pérez Arias v. Spain, no. 32978/03, § 27, 28 June 2007)." (enfasi tal-esponent).

"Ghar-rigward tal-principji stabbiliti mill-istess Qorti, issir referenza wkoll ghas-sentenza fl-ismijiet Albu u Ohrajn vs Romania moghtija fl-10 ta' Mejju 2012, fejn a para 34 insibu ssegwenti:

*"(iii) The criteria that guide the Court's assessment of the conditions in which conflicting decisions of different domestic courts ruling at last instance are in breach of the fair trial requirement enshrined in Article 6 § 1 of the Convention consist in establishing whether "profound and long-standing differences" exist in the case-law of the domestic courts, whether the domestic law provides for machinery for overcoming these inconsistencies, whether that machinery has been applied and, if appropriate, to what effect (see *Iordan Iordanov and Others*, cited above, §§ 49-50; see also *Beian (no. 1)*, cited above, §§ 34-40; *Ștefan and Ștef v. Romania*, nos. 24428/03 and 26977/03, §§ 33-36, 27 January 2009; *Schwarzkopf and Taussik*, cited above, 2 December 2008; *Tudor Tudor*, cited above, § 31; and *Ștefănică and Others*, cited above, § 36);*

*"(iv) The Court's assessment has also always been based on the principle of legal certainty which is implicit in all the Articles of the Convention and constitutes one of the fundamental aspects of the rule of law (see, amongst other authorities, *Beian (no. 1)*, cited above, § 39; *Iordan Iordanov and Others*, cited above, § 47; and *Ștefănică and Others*, cited above, § 31);*

“(v) The principle of legal certainty, guarantees, inter alia, a certain stability in legal situations and contributes to public confidence in the courts. The persistence of conflicting court decisions, on the other hand, can create a state of legal uncertainty likely to reduce public confidence in the judicial system, whereas such confidence is clearly one of the essential components of a State based on the rule of law (see Paduraru v. Romania, § 98, no. 67 63252/00, ECHR 2005-XII (extracts); Vinčić and Others v. Serbia, nos. 44698/06 and others, § 56, 1 December 2009; and Ștefănică and Others, cited above, § 38);

Illi mhux l-ewwel darba li din l-Onorabbli Qorti ghamlet referenza ghad-divergenzi assoluti fl-interprettazzjonijiet moghtija mill-istess Qrati nostrana u cioé l-Qorti Kostituzzjonali u l-Qorti tal-Appelli Kriminali (sede Superjuri), li, fin-nuqqas ta’ Qorti ta’ Kassazjoni, il-Qorti Kostituzzjonali ghandha hi d-dmir li tnehhi kull incertezza u certament mhux tkun tikkreja hi tal-istess. F’dan il-punt il-Qorti taghmel referenza ghall-sentenza ricenti, din id-darba ta’ Qorti Inferjuri, fl-ismijiet **Il-Pulizija vs Liam Cauchi**⁴³ fejn il-Qorti tal-Magistrati (Malta) irriteniet is-segwenti:

‘Fil-każ odjern huwa evidenti illi n-nuqqas li l-imputat jingħata l-jedd li jottjeni parir legali waqt l-interrogatorju tiegħu, ma kienx nuqqas li ma sarraf fl-ebda preġudizzju għalih, stante li huwa għamel dikjarazzjonijiet inkriminanti, li a baži tagħhom huwa gie akkużat b’reati serji, mertu tal-imputazzjonijiet (a) u (b) li jwasslu għall-piena ta’ prigunerija tassattiva. Mhux biss, iżda l-Qorti qed tqis ukoll illi l-istqarrija tal-imputat, kemm il-

⁴³ Deciza nhar it-12 t’ April, 2022.

darba dikjarata ammissibbli, hija l-unika prova determinanti li tista' twassal għas-sejbien ta' htija tiegħu dwar dawn ir-reati. Skartata din l-istqarrija, ma jibqax biżżejjed provi, li jistgħu jwasslu għal sejbien ta' htija fl-imputat dwar l-istess reati, fil-grad rikjest mil-liġi. Il-Qorti għalhekk tqis illi fiċ-ċirkostanzi, ikun iżjed għaqli li timxi fuq il-passi li mxiet fuqhom il-Qorti Kostituzzjonali fis-sentenzi fuq ċitati, kif ukoll il-Qorti Kriminali fis-sentenza fuq imsemmija, u tiskarta l-kontenut tal-istqarrija meħuda lill-imputat mingħajr il-jedd li jottjeni parir legali waqt l-interrogatorju tiegħu, bħala prova inammissibbli.

Il-principju ta' 'legal certainty' huwa wiehed t' importanza kbira. Huwa fatt illi sentenzi li anke inghatghu fl-istess jum, kif din il-Qorti diga rrimarkat, hadu direzzjoni konfliggenti, tant li l-Qorti tal-Appell Kriminali (Sede Superjuri) provdjet direzzjoni differenti minn dik mogħtija mill-Qorti Kostituzzjonali fl-istess jum dwar din il-kwistjoni u dan nhar is-27 ta' Jannar, 2021.

Kif meqjus fis-sentenza mogħtija mill-Qorti Kriminali fl-ismijiet **The Republic of Malta vs Lamin Samura Seguba**⁴⁴

'12. The Farrugia v. Malta case essentially states that not all statements given by suspects in the pre-trial proceedings in the absence of legal assistance should be expunged from the records. The court needs to follow a number of criteria before deciding on such a request among which whether the accused was a vulnerable person, the age of the accused and whether that

⁴⁴ Deciza mill-Qorti Kriminali fil-11 ta' Gunju, 2020 (Att ta' Akkuza numru: 11/2017).

statement was the only evidence adduced. This Court now finds itself in a situation where it could have acceded to a request or a plea such as the present and must now decide in an opposite manner the next day even where there results “a systematic breach of pre-trial proceedings”. Legal uncertainty for an accused may potentially be conducive to a breach of a fair hearing. It is the opinion of this Court that there needs to be a strong degree of certainty in such circumstances and not to hold a trial within a trial to examine whether a statement, for instance, is the only evidence produced by the prosecution;

13. Indeed the rules as provided in Directive 13/48 cited above should be the yardstick to which all pre-trial proceedings should be subjected without making any difference with regard to the vulnerability or otherwise of the suspects, their age and other criteria. In the case at hand, the accused was offered legal assistance consisting of a maximum one hour colloquial with a lawyer or legal procurator and subject to the right of inference if he does take up such offer. This Court is not aware of what made the accused decide to not take up that offer. Perhaps he decided that it would have been useless to talk to a lawyer for one hour over the phone or face to face and not having the lawyer by his side during the interrogation proper and this is precisely another reason why certainty of rules and rights is of utmost importance;

14. The Court therefore upholds the first plea raised by the accused and orders that the statement of the accused given on the 7 of December 2014 and exhibited as Doc PG3 at folio 17 et seq of the records be expunged and that no

reference can be made by any witness of the prosecution to any verbal or written declaration made by the accused from the moment of his arrest;

Sussegwentement il-Qorti tal-Appell Kriminali (Sede Superjuri) fis-sentenza fl-ismijiet **'The Republic of Malta vs. Lamin Samura Seguba'**⁴⁵ qieset li:

'10. In its reasoning the First Court laments the lack of legal certainty which the domestic courts have had to face in decisions regarding the probative value of pre-trial statements where the suspect did not have a lawyer present during his interrogation, and this in line with current legislation which saw the transposition into Maltese law of Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council dated 22 October 2013, and this by means of Act LI of 2016. This Court concurs with the objections put forward by the First Court to the ever-evolving situation regarding the legal validity of pre-trial statements obtained without a lawyer's assistance. Indeed, both our jurisprudence and that of the European Court present differing and often contradictory dicta on the matter. And it is precisely this legal uncertainty that led the First Court to uphold accused's preliminary plea regarding the inadmissibility of his pre-trial statements as evidence in the criminal proceedings brought against him. The Court thus states in its judgment:

12. The Farrugia v. Malta case essentially states that not all statements given by suspects in the pre-trial proceedings in the absence of legal assistance should be expunged from the records.

⁴⁵ Deciza mill-Qorti tal-Appell Kriminali fis-27 ta' Jannar, 2021 (Att ta' Akkuza: 11/2017).

The court needs to follow a number of criteria before deciding on such a request among which whether the accused was a vulnerable person, the age of the accused and whether that statement was the only evidence adduced. This Court now finds itself in a situation where it could have acceded to a request or a plea such as the present and must now decide in an opposite manner the next day even where there results “a systematic breach of pre-trial proceedings”. Legal uncertainty for an accused may potentially be conducive to a breach of a fair hearing. It is the opinion of this Court that there needs to be a strong degree of certainty in such circumstances and not to hold a trial within a trial to examine whether a statement, for instance, is the only evidence produced by the prosecution.

13. Indeed the rules as provided in Directive 2013/48 cited above should be the yardstick to which all pre-trial proceedings should be subjected without making any difference with regard to the vulnerability or otherwise of the suspects, their age and other criteria. In the case at hand, the accused was offered legal assistance consisting of a maximum one hour colloquial with a lawyer or legal procurator and subject to the right of inference if he does take up such offer. This Court is not aware of what made the accused decide to not take up that offer. Perhaps he decided that it would have been useless to talk to a lawyer for one hour over the phone or face to face and not having the lawyer by his side during the interrogation proper and this is precisely another reason why certainty of rules and rights is of utmost importance.

11. *This Court however cannot accept the line of reasoning of the First Court, as it is its duty to lay down rules where the law fails to do so to provide that legal certainty which every accused person has a right to. This does not necessarily amount to the removal from the records of the case of all pre-trial statements, all the more where the said statements were released according to law.*

12. *The regulatory principle as to the admissibility of evidence in criminal proceedings presupposes the existence of an express provision of law which regulates the admission of such evidence in a court of law. Evidence is consequently deemed to be inadmissible only if the law precludes its production.'*

Il-Qorti tal-Appell Kriminali (Sede Superjuri) ghalhekk laqghet l-appell tal-Avukat Generali u rrevokat fejn l-Ewwel Qorti kienet laqghet l-ewwel eccezzjoni preliminari tal-akkuzat u ghalhekk il-Qorti tal-Appell Kriminali (Sede Superjuri) cahdet l-eccezzjonijiet preliminari kollha.

Madankollu, din il-Qorti f'dan il-punt tixtieq taghmel referenza ghas-sentenza ridentissima fl-ismijiet '**Ir-Repubblika ta' Malta vs Kevin Gatt u Omissis**'⁴⁶ fejn il-Qorti tal-Appell Kriminali (Sede Superjuri) tenniet is-segwent:

'6. Illi ghalhekk il-Qorti tazżarda tghid illi lanqas hemm il-konfliggenza lamentata u l-konsegwenti incertezza ta' dritt, bejn id-deciżjonijiet ta' din il-Qorti u dawk tal-Qorti Kostituzzjonali, billi dawn huma kollha konkordi fil-fehma illi sakemm il-proċess penali ma jkunx gie finalment determinat sabiex il-kriterju tal-overall fairness ikun jista'

⁴⁶ Deciza mill-Qorti tal-Appell Kriminali fis-27 ta' Ottubru, 2021 (Att ta' Akkuza: 05/2017).

jigi mistharreġ, ma jistax jingħad illi hemm xi lezjoni taħt l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni. Huwa r-rimedju mogħti li huwa differenti u dan għaliex filwaqt li l-Qorti Kostituzzjonali qed tidderiġi lil Qorti Kriminali sabiex preventivament ma ggibx dik l-istqarrija a konjizzjoni tal-gurati waqt ic-celebrazzjoni tal-guri, fil-parametri tas-setgħat lilha mogħtija fl-artikolu 46 tal-Kostituzzjoni, u dan sabiex ma jkunx hemm il-periklu li l-proċeduri jkunu mittiefsa meta xi kundanna eventwali tiġi imsejsa fuq prova li tista' tkun ivvizjata, din il-Qorti qed tagħti direzzjoni xort'oħra lil Qorti Kriminali, fil-parametri tas-setgħat lilha mogħtija bil-liġi, billi tidderigieha tapplika il-kriterji infassal fid-deċizzjoni Beuze qabel ma tgħaddi biex tiskarta prova li hija legalment valida u ammissibbli, u dan sakemm dan l-eżercizzju dvar l-overall fairness ma jkunx jista' isir minn din il-Qorti preventivament minn eżami tal-atti kumpilatorji. Dan meta l-Qorti Ewropea issa qed tidderieġi il-qradi domestiċi jindagaw jekk il-proċeduri fl-intier tagħhom kienux ġusti fil-konfront tal-akkużat, bit-test allura li jrid jigi segwiet fuq iż-żewġ binarji surriferiti. Dan ifisser illi bil-fatt illi din il-Qorti qed tagħti rimedju xort'oħra minn dak mogħti mill-Qorti Kostituzzjonali f'kazijiet analogi, ma jfissirx illi teżisti dik l-incertezza fil-liġi lamentata mill-appellant billi l-gurisprudenza hija illum konkordi fil-fehma illi fl-istadju bikri tal-proċeduri mhux dejjem jista' jigi determinat jekk seħhitx dik lezjoni tal-jedd tal-persuna akkużata għal smigh xieraq.

F' din is-sentenza, il-Qorti tal-Appell Kriminali ppronunciet ruhha bis-segwent i mod rigward l-ammissibilita' o meno ta' stqarrija li ttihdet **qabel l-10 ta' Frar, 2010** mill-akkuzat meta dan ta' l-ahhar ma kellux jedd għall-ebda tip ta' assistenza legal, la qabel u lanqas matul l-interrogazzjoni:

'Illi fil-fehma tal-Qorti, mingħajr ma tinoltra ruhha fil-mertu tal-każ, dawn it-tweġibiet jistgħu jkunu inkriminatorji billi min huwa imsejjaħ biex jiġġudika jista' jinferixxi li l-appellant allura verament kien a konoxxenza tan-negozju ta' traffikar ta' droga mertu ta' dawn il-proċeduri. Illi dawn it-tweġibiet ingħataw minnu meta huwa ma kellu jedd għall-ebda difiża u għalhekk meta kien injar mill-konsegwenzi legali li din il-linja ta' tweġibiet setgħet iggib fuqu. Illi allura minn dan il-kwadru ta' fatti marbuta mal-interrogatorju tal-appellant, meta huwa ma kellu ebda dritt li jiddefendi ruħu permezz ta' xi forma ta' assistenza legali, jemerġi mhux biss illi fl-ewwel stadji tal-investigazzjonijiet huwa gie interrogat mingħajr ma ingħata ebda twissija, iżda imbagħad meta mogħti it-twissija viginti skont il-liġi f'dak iż-żmien, injar mill-konsegwenzi tal-mod kif kien qiegħed iwieġeb għal mistoqsijiet li kienu qed isirulu, seta' inkrimina ruħu u dan mingħajr ma kellu dik id-difiża adegwata. Dan jista' isarraff f'preġudizzju irrimedjabbli għall-appellant għalkemm fl-istadju taċ-ċelebrazzjoni tal-ġuri huwa ser ikun assistit minn avukat u ser ikollu l-opportunita' iressaq id-difiża tiegħu. Illi allura, għalkemm l-istqarrija tat-13 ta' Otturbu 2008 giet rilaxxata skont il-liġi viginti f'dak iż-żmien, madanakollu huwa indubitat illi din il-prova li ittiegħdet meta l-appellant ma kellux il-jedd li jiddefendi ruħu hija prova determinanti tant illi, bil-mod kif l-

appellant wieġeb għal mistqosijiet li sarulu huwa seta' inkrimina ruħu irrevokabbilment u dan bi preġudizzju serju għar-retta amministrazzjoni tal-ġustizzja. Dan ifisser illi għalkemm għad irid jiġi iċċelebrat il-ġuri, madanakollu huwa bil-wisq evidenti f'dan l-istadju tal-proċeduri, meta il-Qorti hija mogħnija bil-provi kkompilati, illi l-prova li l-Prosekuzzjoni qed tfittex li tagħmel, kemm permezz tad-dikjarazzjonijiet verbali magħmula mill-appellant, kif ukoll dawk magħmula fl-istqarrija rilaxxata minnu lil pulizija, tista' tkun vovizzjata minhabba il-fatt illi l-appellant ma setax jiddefendi ruħu kif xieraq u għalhekk din il-prova għandha tiġi imwarrba. F'dan il-każ, il-Qorti hija tal-fehma illi n-nuqqasijiet minnha ravvizati ma jistgħu bledba mod jiġu sanati għaliex l-Imħallef toġat neċessarjament irid iżwissi lil ġurati fl-indirizz finali tiegħu b'dawn l-imsemmija nuqqasijiet, li x'aktarx ser jivvizjaw l-istqarrija u dikjarazzjonijiet magħmula mill-appellant miksuba mingħajr ma kellu ebda difiża, sabiex b'hekk ikun ferm riskjuż li huma jistrieħu fuqha meta jiġu biex jagħmlu il-ġudizzju aħħari tagħhom. Dan minhabba l-fatt li meta din il-Qorti twiežen il-valur probatorju ta' din l-istqarrija meta komparat mal-preġudizzju irrimedjabbli li ser ibati l-appellant f'każ l-istess tiġi ammess, huwa indubitat illi il-preġudizzju rekat jizboq il-valur probatorju tagħha. Il-Qorti għalhekk qed titbiegħed mill-fehma milhuqa mill-Qorti Kriminali f'dan ir-rigward, ukoll għaliex il-fattispeċje ta' dan il-każ ma għandhom xejn x'jaqsmu ma' dawk li isawwru il-każ minnha iċċitat fis-sentenza appellata u li fuqu strahet biex sejset id-deċiżjoni tagħha.

22. Għaldaqstant magħmula dawn il-konsiderazzjonijiet, dan l-ewwel aggravju sollevat mill-appellant jisthoqqlu akkoljiment u għalhekk tordna illi l-prova li l-Prosekuzzjoni trid tagħmel permezz tad-dikjarazzjonijiet kemm verbali kif ukoll bil-miktub magħmula mill-appellant meta huwa gie arrestat u interrogat għandha tigi imwarrba u ma tingiebx a konjizzjoni tal-ġurati matul iċ-celebrazzjoni tal-ġuri.'

Il-Qorti ta' l-Appell Kriminali fis-sentenza 'Ir-Repubblika ta' Malta vs Ismael Habesh et',⁴⁷ applikat l-istess linja ta' hsieb meta gie ntavolat appell mill-Avukat Generali u dan minhabba li l-Qorti Kriminali kienet ikkunsidrat stqarrijiet li saru qabel l-10 ta' Frar 2010 bhala inammissibli għal kuntrarju ta' stqarrijiet ohrajn li saru sussegwentament u ddikjarathom bhala ammissibli.

F' din is-sentenza gie ritenut is-segwent:

'16. Dan qed jingħad għaliex, għalkemm f'dan l-istadju din il-Qorti, bħal Qorti Kriminali qabilha, ma għandhiex is-setgħa tidhol biex tqis il-provi fil-mertu, madanakollu dan l-eżercizzju qed isir għaliex l-Avukat Ġenerali jilmenta mill-fatt illi l-Qorti Kriminali ma daħħlitx biex tezamina jekk il-kriterji imfassla fid-deċizzjoni Beuze humiex sodisfatti fir-rigward tal-istqarrijiet mertu ta' dan l-appell. Il-Qorti Kriminali kienet tal-fehma illi l-fatt waħdu illi l-appellat ma ngħata ebda forma ta' assistenza legali meta rrilaxxa l-istqarrijiet tiegħu lura fis-sena 2005 u l-2009, u dan għaliex il-liġi ma kenitx tagħtih dan id-dritt, kienet raġuni sufficjenti sabiex tqies illi dawn

⁴⁷ Deciza mill-Qorti tal-Appell Kriminali nhar it-22 ta' Settembru, 2021 (Att t' Akkuza 14/2017).

l-istqarrijiet kellhom jitwarrbu mill-atti proċesswali billi jkun perikoluż ferm illi il-ġudizzju aħħari isir fuq prova li inkisbet meta s-suspettat ma kellux jedd għal ebda forma ta' difiża. Illi l-Qorti fliet bir-reqqa il-kontenut tal-istqarrijiet mertu ta' dan lappell u tqis illi għalkemm huwa minnu illi l-appellat caħad kategorikament l-involviment tiegħu fl-omicidju, madanakollu huwa jwieġeb għal mistqosijiet kollha li jsirulu meta jintalab jaġhti dettalji dwar dak li għamel fil-lejla in kwistjoni, fejn anke biddel għal darba darbtejn xi dettalji mill-verżjoni tiegħu tal-fatti. Dan għamlu meta huwa ma kellu ebda forma ta' difiża, fejn allura ċertu inkonsistenzi jistgħu jdagħġfu l-kredibilita' tiegħu, biex b'hekk bil-fatt illi huwa rrinunzja għall-jedd tiegħu għas-silenzju f'ċirkostanzi fejn ma kellu ebda forma ta' difiża, dan jista' jissarraff f'preġudizzju irrimedjabbli.'

'20. Illi hija l-fehma tal-Qorti allura, stabbilit li ma kienx hemm ragunijiet impellenti li wasslu sabiex id-dritt għall-assistenza legali jiġi miċħud u adottat il-kriterju tal-"overall fairness of the proceedings" imfassal fil-kaz Beuze vs il-Belġju, għalkemm l-istqarrijiet mertu tal-appell inkisbu skont il-liġi viġenti f'dak iż-żmien, madanakollu dan ma jistax jeradika mill-fatt illi l-appellat irrilaxxa diversi stqarrijiet li l-Prosekuzzjoni bi ħsiebha tressaq bħala prova fil-ġuri, meta dawn ġew rilaxxati mingħajr ebda forma ta' għajjnuna legali sabiex tiggwida lill-appellat. Dan iktar u iktar, jerga' jiġi emfasizzat, meta l-istħarriġ tal-pulizija ha bixra differenti minn dak inizjali meta allura l-appellat

ma kienx għadu gie mgharraf li qed jiġi indagat b'relazżjoni ma' akkużi dwar omiċidju, tant illi kif ingħad, fl-istqarrijiet li ġew wara li bdiet l-indaġini dwar l-omiċidju, l-appellat jibda' ibiddel xi dettalji minn dak mistqarr minnu inizjalment. L-istess ma jistax jingħad, kif għustament stqarret il-Qorti Kriminali, fir-rigward tal-istqarrija li imbagħad giet rilaxxata fis-sena 2013 meta ftit wara l-appellat gie mixli bl-omiċidju ta' Simon Grech. Dan għaliex fl-ewwel lok huwa kien mgharraf dwar ir-raġuni li kien qed jiġi interrogat, ingħata il-jedd jikkonsulta ma' avukat, u mhux biss, iżda bit-trapass taż-żmien meta llura kien jaf bl-evidenza li kellhom f'idejhom il-pulizija, kellu kull opportunita' jieħu dak il-parir meħtieġ konsapevoli li kien qed jiġi indagat dwar l-omiċidju ta' Grech.

21. Illi d-direzzjoni li qed tiġi mogħtiija mill-Qorti Ewropeja dwar id-Drittijiet tal-Bniedem hija univoka u ċioe' illi kull każ irid jitqies għalih billi jiġi mistharreg f'kull każ individwalment jekk, bil-fatt illi l-persuna akkużata ma kellhiex jedd għal ebda forma ta' assistenza legali, jew inkella, bil-fatt illi ma kellhiex l-avukat preżenti waqt it-teħid tal-istqarrija, għalkemm dik il-persuna tkun kisbet parir legali jew għall-inqas ingħatat il-jedd li jkollha dak il-parir, dan setax impingā fuq is-smiġħ xieraq iktar 'il quddiem tul il-proċeduri penali istitwiti kontra tagħha. F'dan il-każ, il-Qorti hija tal-fehma illi n-nuqqasijiet minnha ravvizati, bħalma ġew ravvizati ukoll mill-Qorti Kriminali qabilha, ma jistgħu bl-ebda mod jiġu sanati għaliex l-Imħallef togat neċessarjament irid iwissi lil ġurati fl-indirizz finali tiegħu b'dawn l-imsemmija

nuqqasijiet, li x'aktarx ser jivvizjaw l-istqarrijiet tal-appellat miksuba mingħajr ma kellu ebda difiża, sabiex b'hekk ikun ferm riskjuż li huma jistrieħu fuqha meta jigu biex jagħmlu il-ġudizzju aħħari tagħhom.

22. Illi allura għal motivi hawn fuq miġjuba, b'żieda mal-fehma milħuqa mill-Qorti Kriminali fis-sentenza appellata, jkun għaqli li f'dan l-istadju bikri tal-proċess ġudizzjarju, din il-prova magħmula mill-Prosekuzzjoni permezz ta' l-istqarrijiet li ġew rilaxxati mill-appellat Ismael Habesh lura fis-snin 2005 u 2009, meta ma kellu jedd għall-ebda forma ta' assistenza legali, jigu imwarrba u ma jingiebux a konjizzjoni tal-ġurati matul iċ-ċelebrazzjoni tal-ġuri.'

Ikkunsidrat ulterjorment,

Din il-Qorti tikkunsidra li din il-Qorti Kriminali ma tistax tqis jekk it-tehid tal-istqarrija tal-akkuzat Clive Butler mingħajr prezenza tal-Avukat hijiex leziva tad-dritt ta' smiegh xieraq stante li mhuwiex il-kompitu ta' din il-Qorti li tagħmel dan l-ezercizzju u in oltre' l-proceduri fil-konfront tal-akkuzat għadhom ma ntemmux, anzi għadu ser jibda jinstema l-ġuri u għalhekk ikun fi stadju aktar -il quddiem li jkun jista' jigi determinat l-'overall fairness' tal-proceduri.

Illi in vista ta' dak kollu citat supra, jidher illi filwaqt illi l-enfasi qeghda illi kull kaz għandu jigi mistharreg individwalment, ricentament jidher illi stqarrijiet li ttiehdu qabel l-10 ta' Frar, 2010, meta akkuzat jew suspettat ma kellu l-ebda dritt ta' assistenza legali, qed jigu ddikjarati bhala inammissibli u dan stante l-fatt illi l-akkuzat jew suspettat ma kellu ebda forma ta' difiża u dan jista' jissarraġ

f'pregudizzju irrimedjabbli. Mhux l-istess jista' jintqal għall-stqarrijiet li ttiħdu wara l-10 ta' Frar, 2010 stante li wara din id-data akkuzat jew suspettat kellu forma ta' assistenza legali għalkemm limitata.

Din il-Qorti kif diversament ippreseduta fis-sentenza fl-ismijiet **Ir-Repubblika ta' Malta vs Jonathan Roger Portelli**⁴⁸ kienet iddikjarat bhala inammissibli u konsegwentament ordnat l-isfilz tal-istqarrijiet tal-akkuzat. Madankollu permezz ta' sentenza datata it-22 ta' Settembru, 2021, il-Qorti tal-Appell Kriminali (Sede Superjuri) hassret u rrevokat din il-parti tas-sentenza u fost affarijiet ohrajn qalet is-segwenti:

'14. Illi l-pożizzjoni ta' dritt li tirregola it-teħid ta' stqarrijiet u dikjarazzjonijiet mis-suspettat taħt id-dritt penali nostran ra żviluppi sostanzjali fis-snin reċenti. Illi fiż-żmien meta l-akkuzat gie arrestat u interrogat lura fis-sena 2013, huwa ma kellux il-jedd li jkollu l-avukat preżenti miegħu matul it-teħid tal-istqarrija u dan għaliex, kif ingħad, dan il-bdil għal Kodiċi Kriminali kien konsegwenza ta' trasposizzjoni fil-liġi tagħna ta' dak imfassal fid-Direttiva 2013/48/UE tal-Parlament Ewropew u tal-Kunsill tat-22 ta' Ottubru 2013 dwar id-dritt tal-aċċess għal avukat fi proċeduri kriminali u fi proċeduri tal-mandat ta' arrest Ewropew, bdil allura li seħħ fiż-żmien wara li l-akkuzat kien gie interrogat. Illi fiż-żmien meta giet rilaxxata l-istqarrija mill-appellat kien hemm dritt, għalkemm wieħed iktar ristrett, tal-persuna suspettata biex tikkonferixxi mal-avukat tal-fiducja tagħha fil-hin preċedenti l-interrogatorju mill-pulizija. Dan id-dritt gie lilu konċess u l-

⁴⁸ Deciza mill-Qorti tal-Appell Kriminali nhar it-23 ta' Settembru, 2020.

appellat użufuwixxa minnu, biex b'hekk l-istqarrija sussegwentement rilaxxata, hija in konformita' mal-liġi viġenti f'dak iż-żmien. Di fatti, l-leġislatur fl-artikolu l-ġdid maħluq bl-Att III tal-2002 ħaseb sabiex "il-persuna li tkun arrestata u qed tinzamm taħt il-kustodja tal-Pulizija f'xi Għassa jew f'xi post ieħor ta' detenzjoni awtorizzata għandha, jekk hija hekk titlob, tithalla kemm jista' jkun malajr tikkonsulta privatament ma' avukat u prokuratur legali, wiċċ imb'wiċċ jew bit-telefon, għal mhux aktar minn siegħa żmien. Kemm jista' jkun malajr qabel ma tibda tiġi interrogata, l-persuna taħt kustodja għandha titgħarraf mill-Pulizija bid-drittijiet li għandha taħt dan is-sub-artikolu." Għalhekk inħolqot sitwazzjoni ġdida għar-rigward tal-istqarrijiet li ġew rilaxxati mid-data li nġiebu fis-seħħ daww l-emendi 'l quddiem, sitwazzjoni, kif inġhad, fejn inġhata il-jedd tal-parir legali qabel l-interrogatorju. Illum fid-dawl tal-iżviluppi legali u ġurisprudenzjali, madanakollu, ma jistax jiġi ritenut li dwar dawn l-istqarrijiet tapplika xi regola esklużjonarja ta' dritt penali proċedurali li tirrendi daww l-istqarrijiet inammissibbli, għaliex dawn kienu konformi mal-liġi penali viġenti fiż-żmien rilevanti.

...

17. Dan magħdud, madanakollu, il-Qorti hija wkoll tal-fehma illi f'dan l-istadju bikri tal-proċeduri fejn il-proċess penali għad irid jinstema' mill-qorti kompetenti ma jistax jinġhad jekk il-kriterji indikati fil-kaz Beuze ġewx segwiti.

Ukoll għaliex la din il-Qorti u lanqas il-Qorti Kriminali qabilha ma għandhom funzjonijiet kostituzzjonali u allura ma għandhomx il-poter jistharrġu f'dan l-istadju, jekk tkunx seħħet xi vjolazzjoni tad-drittijiet fundamentali tal-persuna akkużata jew jekk potenzjalment dan jistax iseħħ, iktar u iktar f'dik is-sitwazzjoni fejn l-assistenza legali tkun giet mogħtija skont il-kriterji previsti mill-Liġi viġenti fiż-żmien rilevanti, u b'mod partikolari meta l-ġudikabbli jkun għamel użu minn dak id-dritt billi jkun kiseb dik l-assistenza legali qabel ma jkun irrilaxxa xi stqarrijiet lill-investigaturi. Ma tistax il-Qorti ta' kompetenza penali tiddeċiedi a priori illi tiskarta prova li f'dan l-istadju għadna valur probatorju, bil-fatt waħdu illi fiż-żmien li l-persuna akkużata tkun giet interrogata ma kellhiex il-jedd ikollha l-avukat preżenti magħha waqt it-teħid tal-istqarrija. Dan għaliex skont l-imsemmija pronunzjamenti dan n-nuqqas ma jwassalx awtomatikament għal leżjoni tal-jedd tagħha għal smieġh xieraq, meta l-Qorti Ewropea issa qed tidderieġi il-qradi domestiċi jindagaw jekk il-proċeduri fl-intier tagħhom kienux ġusti fil-konfront tal-akkużat, bit-test allura li jrid jiġi segwiet fuq iż-żewġ binarji surriferiti. Kif ukoll minħabba l-fatt li l-jedd tal-assistenza legali matul l-interrogatorju kienet estensjoni tad-definizzjoni tal-jedd tal-assistenza legali li ma kienetx teżisti fiż-żmien meta l-akkużat kien ġie miżmum u mitkellem mill-Pulizija u b'hekk dik l-estensjoni tal-jedd tal-assistenza legali ma kienetx għadha parti mid-definizzjoni tal-jedd tal-assistenza legali viġenti fil-Liġi

Maltija u li giet offruta u uzufrowita mill-akkużat f'dan il-każ. Din l-amplifikazzjoni tal-jedd tal-assistenza legali li allura giet tinkludi l-possibilita tal-assistenza legali anke matul ir-rilaxx ta' stqarrijiet mill-persuna indagata giet fis-seħħ wara li l-akkużat f'dan il-każ kien gie interrogat. Ma kienx possibbli għalih li jingħata dak il-livell t'assistenza legali mhux għax il-Pulizija ċaħditu minnu, iżda għaliex il-Liġi regolanti l-assistenza legali dak iż-żmien ma kienx tipprevediha. Din il-Qorti ma tistax tqis li dawn l-istqarrijiet huma inammissibbli bħala prova fi proċeduri kriminali minħabba l-fatt li fiż-żmien li fihom ingħataw il-jedd għall-assistenza legali viġenti ma kienx ukoll jinkludi l-assistenza legali matul l-interrogatorju - inkluzjoni fl-estensjoni tad-dritt tal-assistenza legali li daħlet fis-seħħ snin wara. Din id-distinzjoni per se mhix raġuni skont il-Liġi penali Maltija li twassal għall-esklużjoni tal-istqarrijiet de quo milli jservu ta' prova fil-proċeduri penali. Apparti minn hekk, kif diġa intqal, l-akkużat kien mogħti dak il-jedd tal-assistenza legali skont il-Liġi viġenti fiż-żmien rilevanti u hu aċċetta dan il-jedd u għamel użu minnu billi qabel ma rrilaxxa l-istqarrijiet tiegħu ha lpariri legali li kellu jiegħu.

...

21. Illi l-Qorti tistqarr illi hija konsapevoli tal-pronunzjamenti reċenti li ġew mogħtija mill-Qorti Kostituzzjonali fis-sentenzi tas-27 ta' Jannar 2021 fejn ingħatat direzzjoni lil Qorti Kriminali sabiex ma tqisx

bhala prova stqarrijiet li jkunu gew rilaxxati mingħajr id-dritt tal-assistenza legali billi jinsorġi l-periklu li jkun hemm difett proċedurali jekk jinstab illi dawn jilledu id-dritt tal-persuna akkużata għal smiegħ xieraq.⁴⁹ Hija konsapevoli wkoll ta' pronunzjamenti oħra, b'wieħed aktar recenti,⁵⁰ fejn il-Qorti Kostituzzjonali kienet tal-fehma kuntrarja,⁵¹ u għalhekk din il-Qorti hija tal-fehma, meta tinsab mogħnija bil-provi kkompilati u mingħajr ma tinoltra ruħha f'indagħini dwar il-mertu, li kull każ jimmerita indaġini għalih innfisu sabiex jiġi mistharreġ jekk teżistix il-biża' li fil-proċess għudizzjarju il-persuna akkużata issofri nuqqas ta' smiegħ xieraq bl-ammissjoni bhala prova ta' stqarrija li b'xi mod tista' tkun waħda mittiefsa minn xi difett mhux sanabbli anke meta wieħed jiehu in konsiderazzjoni "the overall fairness of the proceedings". Illi l-Qorti Kostituzzjonali stess fil-pronunzjamenti kollha minnha magħmula stqarret ċar u tond illi kien prematur f'dan l-istadju tal-proċeduri tiddikjara illi kienet seħħet leżjoni billi l-proċess għudizzjarju fl-intier tiegħu kien għadu ma giex konkluz, għalkemm f'uħud mill-kazijiet tat direzzjoni lil Qorti Kriminali sabiex tisfilza il-prova ta'l-istqarrija, izda dan sar aktar bhala forma ta' rimedju prekawzjonarju minhabba xi leżjoni potenzjali, u mhux għax fil-fatt kienet seħħet dik il-leżjoni lamentata. Illi din il-Qorti fil-kompetenza tagħha ta' natura penali, madanakollu, ma

⁴⁹ Clive Dimech vs Avukat Generali, The Police vs Alexander Hickey, Morgan Onuorah vs l-Avukat ta'l-Istat

⁵⁰ Micallef Briegel vs Avukat Ġenerali Kost. 30/06/2021

⁵¹ Kost: Ir-Repubblika ta' Malta vs Martino Aiello - 27 ta' Marzu 2020

tistax tagħti din id-direzzjoni lil Qorti Kriminali u dan għaliex kif ingħad l-imsemmija prova mhijiex nieqsa mill-valur probatorju tagħha għaladarba ma hemm ebda regola ta' dritt penali li qed teskludi l-ammissjoni ta'l-istess u għaladarba ukoll il-proċess għudizzjarju fl-intier tiegħu għadu ma seħx biex b'hekk lanqas jista' jiġi stabbilit f'dan listadju bikri jekk kienx hemm xi vjolazzjoni tal-persuna akkuzata tad-drittijiet kostituzzjonali tagħha, jew jekk potenzjalment dan jistax iseħh. Dan ifisser għalhekk illi f'dan l-istadju tal-proċeduri ebda prova oħra marbuta ma' din l-istqarrija ma għandha tiġi estromessa mill-att. ⁵²

Din il-Qorti hija konxja minn dawn is-sentenzi, madankollu bl-ikbar rispett tgħid li ma taqbilx magħhom. Fil-kaz odjern, kif diga gie ritenut, l-akkuzat Clive Butler irrilaxxa stqarrija, fejn ingħata l-‘caution’ skond il-ligi ta’ dak iz-zmien. L-istqarrija ttihdet fis-sena 2013 u għalhekk l-akkuzat filwaqt li kellu dritt li jikkonsulta ma avukat qabel l-interrogazzjoni għal hin ta’ siegħa, hu ma kellux dritt li jkun assistit minn avukat matul l-interrogatorju. Illi għalkemm huwa minnu illi l-akkuzat irrinunzja li jikkonsulta m’avukat jew prokuratur legali qabel l-interrogazzjoni, dan ma jfissirx awtomatikament li dan kien ser jirrinunzja wkoll li jkun assistit legalment matul l-interrogazzjoni. Għalhekk jibqa’ l-fatt illi jista’ jkun hemm pregudizzju kontra l-akkuzat, speċjalment meta min hu imsejjah biex jiġġudika jara t-twegibiet minnu mogħtija fl-istqarrijiet tagħhom u meta hu ma kellux dritt li jkun assistit minn avukat jew prokuratur legali matul l-interrogazzjoni.

⁵² Sentenza oħra il-Qorti tal-Appell (Sede Superjuri) fl-istess gurnata u cioe’ nhar it-22 ta’ Settembru, 2011 iddecidiet bl-istess mod kienet dik ta’ The Republic of Malta vs Christopher Doll.

Din il-Qorti tqis li sal-gurnata tal-lum ma jistax jinghad li l-kwistjoni dwar jekk stqarrija ghandhiex tibqa' in atti nonostante l-fatt li ttiehdet fiz-zmien fejn il-ligi ma kinitx tiprovdi ghad-dritt li suspettat ikun assistit minn Avukat matul l-interrogazzjoni hija kristalizzata, anzi kif muri f'din is-sentenza l-Qrati taw direzzjonijiet differenti dwar din il-kwistjoni.

Din il-Qorti filwaqt li temfasizza li stante li l-proceduri ghadhom ma ntemmux, ma jistax jigi stabbilit jekk sejjer ikun hemm ksur tad-dritt ghal smiegh xieraq u fejn din il-Qorti ma gietx mitluba u lanqas ma ghandha l-kompetenza tikkunsidra dan, tqis izda li l-istqarrija rilaxxata mill-akkuzat fl-14 ta' Frar, 2013, li tinsab a fol 5 et seq. tal-atti ta' quddiem il-Qorti tal-Magistrati (Malta) bhala Qorti Istrutturja in vista tal-fatt li dak iz-zmien kienet tapplika r-regola tal-inferenza, l-appellant setgha ghazel biex isemmi xi fatt in vista ta' din ir-regola, ghalhekk sejra tiddikjara l-istqarrija tal-akkuzat Clive Butler bhala inammissibli u tordna li tigi sfilzata.

Din il-Qorti terga temfasizza li f'kaz li tali stqarrija tibqa' in atti, fil-mument li stqarrija tigi murija lil gurati, ma hemmx is-serhan tal-mohh li jekk fl-eventwalita' li l-Imhallef fl-indirizz jaghti direzzjoni lil gurati biex ma jqisux tali stqarrija, il-gurati mhumiex se jkunu gia influwenzati minn dak li qraw fl-istqarrija, anke in kwantu l-kredibilita' o meno tal-akkuzat. Il-fatt li l-akkuzat f'kaz ta' sejbien ta' htija jkollu dritt li jappella d-decizjoni tal-Qorti Kriminali mhijiex salvagwardja bizzejjed ghal harisen tad-drittijiet tieghu, dan anke tenut kont tal-fatt li hekk kif jipprovdi l-artikolu 509(1) tal-Kapitolu 9 tal-Ligijiet ta' Malta 'Il-Qorti tal-Appell Kriminali tista', jekk jidhrilha xieraq, fuq rikors tal-appellant tehles lill-appellant mill-arrest bil-garanzija pendenti ddecizjoni tal-appell tieghu maghmul skont l-artikolu 499 jew 500.' u ghalhekk bil-possibilita' li persuna ma tinghatax il-helsien mill-arrest waqt li l-appell

ikun għadu pendent bil-possibiltà li sussegwentement il-Qorti ssib li tkun seħhet lezjoni tad-dritt għal smiegh xieraq in vista tal-mod ta' kif ittiehdet l-istqarrija.

Din il-Qorti filwaqt li bl-ebda mod ma hija tiddikjara li l-istqarrija rilaxxata mill-akkuzat hija leziva tad-drittijiet tal-akkuzat, tqis izda li in vista tal-fatt li l-Qrati għadhom sal-lum il-gurnata jagħtu direzzjonijiet differenti dwar l-uzu li għandu jsir minnha stqarrija rilaxxata fiz-zmien meta akkuzat ma kellux jedd ikollu Avukat prezenti, fl-interess tal-gustizzja u l-integrità tal-process, għandha tiddikjara l-istqarrija rilaxxata mill-akkuzat Clive Butler u li tinsab a fol 5 et sequitur tal-atti tal-Qorti tal-Magistrati (Malta) bhala Qorti Istrutturja bhala inammissibbli u għalhekk qieghda tordna l-isfilz tagħha. Konsegwentement qieghda tiddikjara kwalunkwe referenza li saret fl-atti fil-provi inkluz fix-xhieda għal dak li l-akkuzat setgħa qal waqt l-investigazzjoni u waqt l-istqarrija mingħajr prezenza ta' Avukat bhala ukoll inammissibbli.

Fit-tieni eccezzjoni preliminari tiegħu l-akkuzat qieghed jsostni illi sabiex jassikura illi jkollu smiegh xieraq skond il-ligi, ix-xhud Ruslanas Ustinovas li xehed permezz tal-Ittra Rogatorja, ikun prezenti fizikament waqt ic-celebrazzjoni tal-guri, sabiex ikun jista' jwiegeb għad-domandi *viva voce* illi jsirulu sabiex ukoll, wiehed ikun jista' josserva l-komportament tiegħu waqt il-procedura tal-guri. L-Avukat Generali permezz tat-trattazzjoni tiegħu qal li x-xhieda tiegħu hija wkoll parti mill-*proces verbal*. L-Avukat Generali għamel referenza wkoll għall-Artikolu 399(2) tal-Kodici Kriminali waqt it-trattazzjoni tiegħu. Għalhekk, din il-Qorti sejra tikkwota dan l-Artikolu tal-ligi:

399. (1) Meta l-qorti tiddeciedi li l-eżami ta' xi xhud jew li xi process ieħor fl-inkjesta minn xi awtorità barra minn Malta jkun meħtieġ b'mod indispensabbli, l-ittra rogatorja għal għajjnuna

legali u d-deċiżjoni tal-qorti għandhom, fi żmien tliet ijiem tax-xogħol, jiġu notifikati lill-Avukat Ġenerali li mbagħad jista', fi żmien hamest ijiem tax-xogħol, jagħmel kull sottomissjoni bil-miktub skont ma hu jkun jidhirlu meħtieġ.

(2) L-imputat jista', mhux aktar tard minn erbat ijiem tax-xogħol minn dik id-deċiżjoni, jissottometti talba addizzjonali għall-eżami ta' xhud jew ta' xi proċess ieħor tal-inkjesta, u jaħtar persuna oħra li tidher għalih fl-eżami jew fil-proċess. Dan iż-żmien jista', għal raġuni tajba, jiġi mġedded:

Iżda dak iż-żmien hekk imġedded ma jisax jeċċedi tletin gurnata mid-data tad-deċiżjoni.'

Ghaldaqstant il-ligi tipprovdi għal procedura li tista' tintuza sabiex l-imputat ikun jista' jibgħat lil xi hadd f'ismu meta ssir l-interrogazzjoni sabiex jeżercita kontroll fuq ix-xhud in kwistjoni. Jiġi nnutat li għalkemm dan ma sarx, matul il-kumpilazzjoni l-akkuzat ma kienx inattiv dwar dan il-punt u dan jista' jiġi nnutat partikolarment fis-seduti tat-8 ta' Lulju, 2014 a fol. 155 tal-atti processwali u tal-10 ta' Dicembru, 2014 a fol 176 rispettivament.

Madankollu, tajjeb li jiġi enfasizzat illi l-akkuzat mhux qed jitlob l-inammissibilita' u l-konsegwenti sfilz tal-Ittri Rugatorji izda qed jitlob lil din il-Qorti tassikura li x-xhud Ustinovas ikun prezenti fizikament waqt il-guri sabiex ikun jista' jwiegeb id-domandi *viva voce* biex b'hekk ikun jista' jiġi osservat il-komportament tiegħu. Ghaldaqstant din l-eccezzjoni mressqa mill-akkuzat ma tinkwadrax ruhha f'wahda minn dawk l-eccezzjonijiet imsemmija fl-artikolu 438(2)(i) jew 449 tal-

Kodiċi Kriminali, izda qiegħed biss jinsisti illi x-xhieda tal-prosekuzzjoni għandha tinstema' *viva voce* fil-kors taċ-ċelebrazzjoni tal-guri. Huwa evidenti illi f'dan l-istadju tal-proceduri dak reklamat mill-akkuzat huwa li d-drittijiet kostituzzjonali tiegħu jigu mharsa specifkament Artikolu 6(3)(d) tal-Konvenzjoni Ewropeja taċ-Drittijiet tal-Bniedem u dan billi huwa jingħata l-jedd jikkontrolla u josserva dak mistqarr mix-xhud Ustinovas meta jixhed fil-guri. Din il-Qorti tagħmel referenza għas-sentenza tal-Appell Superjuri fl-ismijiet **Ir-Repubblika ta' Malta vs Osama Ebeid**:⁵³

*'16. Illi allura għalkemm l-appellant jirreklama dan id-dritt f'forma ta' eċċezzjoni preliminari, madanakollu dak minnu eċċepiet ma jinkwadrax ruħu f'waħda minn daww l-eċċezzjonijiet imsemmija fl-artikolu 438(2)(i) jew 449 tal-Kodiċi Kriminali, izda qiegħed biss jinsisti illi x-xhieda tal-prosekuzzjoni għandha tinstema' *viva voce* fil-kors taċ-ċelebrazzjoni tal-guri u mhux bil-mod kif maħsub fl-artikolu 646(2) tal-Kodiċi Kriminali. Fl-ebda hin ma jeċċepixxi l-inammissibilita' tal-prova li saret fl-ewwel lok fl-inkjesta maġisterjali meta l-Inkwirenti erħilha lejn Sqallija fejn kienu residenti dawn ix-xhieda sabiex jassisti lill-awtoritajiet ġudizzjarji taljani fil-ġbir ta' l-istess. Kif lanqas jidher li qed jikkontesta l-ammissibilita' tal-prova maġħmula permezz tal-ittri rogatorji quddiem il-qorti istruttoria. Qiegħed jisħaq biss illi galadarba huwa għadu ma eżerċita ebda forma ta' kontroll fuq dak mistqarr minn dawn ix-xhieda, billi la kien preżenti meta l-istess ġew meħuda u lanqas għalhekk seta' jsirilhom il-kontro-eżami, allura dawn għandhom jingiebu mill-Prosekuzzjoni biex*

⁵³ Deciza mill-Qorti tal-Appell Kriminali (Sede Superjuri).

jixhdu fil-qorti viva voce u għalhekk joġġezzjona illi l-prosekuzzjoni tfittex biex tagħmel din il-prova sempliciment bil-produzzjoni tax-xiehda traskritta mill-awtoritajiet ġudizzjarji Taljani u li jiformaw parti mill-proċess. Dan magħdud il-Prosekuzzjoni u anke id-difiża ma hijiex prekluzja imbagħad, jekk dawn ix-xhieda jingiebu biex jixhdu fil-kors tal-ġuri, illi jużaw id-dikjarazzjonijiet minnhom magħmula quddiem l-awtoritajiet ġudizzjarji Taljani ai fini ta' kontroll u cioè' sabiex jiġi mistharreg il-kredibilita' ta' dawn ix-xhieda u l-konsistenza ta' dak minnhom mistqarr.

17. Dan l-eżerċizzju, madanakollu, għandu jsir mill-Qorti Kriminali kif imfisser fis-subartikolu 10 u 11 tal-imsemmija dispożizzjoni tal-liġi u allura biss wara talba potenzjali mill-Avukat Ġenerali "qabel ma jibda s-smiġħ tal-kawża, jekk ixiehda ta' xi xhud għandhiex tiġi ammessa, kif jingħad fis-subartikolu (2) talimsemmija dispożizzjoni tal-liġi".

18. Illi allura ma kienx mitlub mill-Ewwel Qorti illi f'dan l-istadju tiddeċiedi jekk tali prova magħmula fl-istadju kumpilatorju mill-prosekuzzjoni kenitx waħda ammissibbli o meno, jew jekk tali prova gietx magħmula skont il-liġi, billi ma kienx dak li kien qed jitlob l-appellant lil Qorti biex tiddeċiedi. Fil-fatt l-appellant stess jikkontendi fir-rikors tal-appell tiegħu, illi qatt ma kkontesta l-fatt illi x-xiehda ittiehdet mingħajr ġurament, kwistjoni li dahhlet fiha l-Ewwel Qorti b'mod gratwit,

meta ma kenitx imsejjha tindaga l-validità tal-prova minn din lottika. Kif lanqas ma kienet imsejjha l-Ewwel Qorti biex twarrab il-prova magħmula fl-istadju kumpilatorju tax-xiehda tal-allegati vittmi mehuda kemm permezz tal-ittri rogatorji kif ukoll permezz tax-xiehda miġbura fil-process verbal.

19. Illi għalhekk l-Qorti hija tal-fehma illi t-talba magħmula mill-appellant fl-ewwel eċċezzjoni tiegħu saret b'mod prematur u dan għaliex l-Avukat Ġenerali ma kien ressaq ebda talba sabiex isir dak maħsub fl-artikolu 646, kif ingħad, u allura huwa biss f'dak l-istadju tal-proċeduri, u fl-eventwalita' illi dan iseħħ, illi l-Ewwel Qorti kellha tqies jekk jeżistux iċ-ċirkostanzi ravvizati fis-subartikolu 2 għall-artikolu 646 u mhux qabel. Fil-fatt l-Avukat Ġenerali jindika dawn ix-xhieda fil-Lista tax-Xhieda li bi ħsiebu iressaq fil-ġuri, liema lista hija annessa mal-Att ta'l-Akkuża, u għad ma hemm ebda dikjarazzjoni fl-atti mill-istess Avukat Ġenerali li ser jitlob li x-xiehda tal-allegati vittmi miġbura fil-kumpilazzjoni, tinqara lil ġurati minflok jingiebu jixhdu, għalkemm fis-sottomissjonijiet tiegħu jindika illi għandu dan il-jedd. Fuq kollox tibqa' dejjem fis-setgħa tal-Qorti tordna li x-xiehda tinstema' permezz tal-proċedura maħsuba fl-artikolu 647A tal-Kodiċi Kriminali kif tajjeb mistqarr mill-Ewwel Qorti.'

20. Illi allura fl-eventwalita' li ssir it-talba mill-Avukat Ġenerali fit-termini tal-artikolu 646(10) tal-Kodiċi

Kriminali, imbagħad, għandha tiġi segwita dik il-proċedura indikata mill-Ewwel Qorti fil-parti deċiżorja tas-sentenza appellata b'dan illi għandu jiġi mħares l-ewwel u qabel kollox il-jedd tal-akkużat kif infassal fl-artikolu 39(6)(d) tal-Kostituzzjoni.

...

23. Dan ma għandux ifisser, madanakollu, illi l-Prosekuzzjoni m'għandhiex tara illi x-xhieda jiġu rintraċcati u jingiebu fil-qorti biex jixhdu viva voce. U jekk jiġu rintraċcati u ma jistgħux jingiebu Malta, x-xiehda tagħhom għandha tinstema' bil-proċedura infassal fl-artikolu 647A tal-Kodiċi Kriminali, biex b'hekk l-akkużat ikollu jedd jikkontrolla dik ix-xiehda, haġa li sa issa jidher li għadha ma sehhiex.'

Il-Qorti tagħmel tagħha dak kwotat fis-sentenza sucitata w in vista ta' dak kollu indikat *supra*, din il-Qorti qeghda tichad it-tieni u l-ahhar eccezzjoni preliminari tal-akkużat.

Għal dawn il-motivi din il-Qorti qeghda taqta' u tiddeciedi billi għar-ragunijiet ikkunsidrati f'din is-sentenza, tilqa' l-ewwel l-eccezzjoni preliminari tal-akkużat billi filwaqt li tiddikjara l-istqarrija rilaxxata mill-akkużat Clive Butler nhar l-14 ta' Frar, 2013 a fol 5 et sequitur tal-atti ta' quddiem il-Qorti tal-Magistrati (Malta) bhala Qorti Istrutturja bhala prova inammissibbli u għalhekk tordna l-isfilz tagħha, tiddikjara ukoll kwalunkwe referenza li saret fl-atti inkluz fil-provi u fix-xhieda għal dak li l-akkużat Clive Butler seta' qal matul l-investigazzjoni u matul it-tehid tal-istqarrija minghajr ma kellu Avukat prezenti bhala ukoll

inammissibli. In kwantu t-tieni eccezzjoni preliminari tal-akkuzat, din il-Qorti qeghda tichad fit-totalita' taghha.

Il-Qorti tordna l-prosegwiment tal-kawza.

(ft) Consuelo-Pilar Scerri Herrera

Imhalled

Vera kopja

Nadia Ciappara

Deputat Registratur